

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Стрельцова О. В.

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ПРИМУС ДО СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА ЯК СЕРЙОЗНЕ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

Виконавець: Медведенко Ілля Юрійович

Науковий керівник: Професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, к.ю.н. Короткий Т. Р.

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Головатенко М. Ю.

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБОРОНИ ПРИМУСУ ДО СЛУЖБИ В АРМІЇ ОКУПУЮЧОЇ ДЕРЖАВИ.....	6
1.1 Становлення та розвиток заборони примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному гуманітарному праві.....	6
1.2 Криміналізація примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному кримінальному праві.....	12
1.3 Криміналізація примусу до служби в армії окупаційної держави у національних правопорядках.....	18
РОЗДІЛ 2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУС ДО СЛУЖБИ В АРМІЇ ОКУПУЮЧОЇ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ.....	29
2.1 Склад правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду.....	29
2.2 Ознаки та форми правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду.....	37
РОЗДІЛ 3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУС ДО СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ.....	43
3.1 Зміст та кваліфікація примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України відповідно до міжнародного кримінального права.....	43

3.2 Провадження щодо примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України на національному рівні.....50

ВИСНОВКИ.....
.....62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....66

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження пов'язана зі порушеннями міжнародного гуманітарного права, які вчиняються в період збройної агресії Російської Федерації проти України. Серед порушень агресором міжнародного гуманітарного права, значна кількість стосується режиму окупації. Окупаційна держава вчиняє порушення за допомогою своїх збройних сил та правоохоронних органів, використовуючи всі наявні протизаконні засоби та методи для протиправної мобілізації населення окупованих територій та використання його у військових операціях проти України.

Значущість теми дослідження пов'язана з: кількістю порушень; кримінальних переслідувань правоохоронними органами Російської Федерації; велику кількість осіб, протиправно примусово призвані на службу; велику кількість людей, які мобілізовані на окупованих територіях та ведуть військові операції проти своєї держави.

В процесі дослідження вивчено діяльність Міжнародного кримінального суду, зміст Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до неї, відповідного національного законодавства різних держав світу. Актуальність теми дослідження також складає висвітлення складу, ознак та форм порушення заборони примусу до служби в окупаційній армії.

Актуальність дослідження також пов'язана із наявністю чисельних порушень заборони примусу до служби у збройних силах Російської Федерації, щодо осіб, які перебувають на території тимчасово окупованого Криму, Луганської та Донецької, та інших тимчасово окупованих областей. Також важливо зазначити на тому, що для регулювання заборони примусу до служби в збройних силах окупаційної держави в національному праві є стаття 438 Кримінального Кодексу України, яка також передбачає настання відповідальності за порушення, викладені в Женевській конвенціях та Римському статуті.

На сучасному етапі система заборони до служби у збройних силах окупаційної держави складається із національного та міжнародного аспектів регулювання і здійснення юрисдикції стосовно зазначеного порушення відповідно до підписаних та ратифікованих конвенцій, які підкріплені національним кримінальним законодавством та, за необхідності, спеціальними актами, які криміналізують заборону примусу до служби у збройних силах окупаційної держави. Відповідно, держава також запроваджує необхідні норми та положення для своїх збройних сил, які безпосередньо забороняють мобілізувати населення на окупованих територіях, і роблять посилання на кримінальну відповідальність за їх національним правом. У такому разі актуальність також розкривається через розгляд відповідного національного законодавства, яке буде явно відображати ключові особливості регулювання, недоліки, нововведення тощо.

Розглядаючи у роботі практику інших держав, можливо визначити для України необхідність деталізації законодавства та створенні спеціальних актів, для визначення за кожне порушення, яке викладене у Римському статуті та Женевських конвенціях, належної відповідальності.

Відповідно, заборона примусу до служби у збройних силах держави окупанта та веденні військових операцій у її складі визначається важливою сферою регулювання в актах національного і міжнародного права. Актуальність дослідження заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави потребує додаткового теоретичного та практичного осмислення із використанням практичних обставин, які б явно вказували на недостатність регулювання, розуміння та дотримання права населення окупованих територій через розгляд практичних аспектів міжнародно-правового регулювання та національного регулювання заборони примусу і відносин, які складаються у результаті такого регулювання.

Через діяльність Міжнародного кримінального суду можливо виокремити стандарти та провести комплексне дослідження заборони

примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, здійснити аналіз Римського статуту відповідно виокремлення конвенційного розуміння складу та ознак злочину, що у свою чергу також складає актуальність дослідження.

Дане питання досліджували такі вітчизняні вчені, як: Авраменко Р. А., Андрейченко С.С., Гнатовський М.М., Залінська Н.А., Коваль Д.О., Короткий Т.Р., Лисик В.М.

Дане питання досліджували такі зарубіжні вчені, як: Eric David, Knut Dörmann, Gerhard Werle, Florian Jeßberger.

Мета дослідження полягає у дослідженні заборони примусу до служби в армії окупаційної держави і веденні військових операцій проти своєї держави в МГП та МКП.

Завдання дослідження виходять із мети дослідження і полягають у:

-вивченні становлення та розвитку заборони примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному гуманітарному праві.

-аналізі процесу криміналізації заборони примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному праві.

-характеристиці процесу криміналізації заборони примусу до служби в армії окупаційної держави у національному правопорядку.

-визначенні складу правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

-вивченні ознак та форм правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

-визначенні змісту та кваліфікації примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України.

- аналізі проваджень щодо примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України на національному рівні.

- дослідженні проваджень щодо примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України в Міжнародному кримінальному суді.

Об'єктом дослідження виступають міжнародно-правові відносини, які складаються в процесі запровадження міжнародної заборони та відповідальності за примус до служби в армії окупаційної держави і веденні військових операцій проти своєї держави.

Предмет дослідження складає реалізація відповідальності за примус до служби в армії окупаційної держави і веденні військових операцій проти своєї держави в актах національного та міжнародного права.

Методологічну основу роботи склали загальнонаукові, спеціальні методи дослідження, системи, методи, підходи, які спрямовані на об'єктивний та всебічний аналіз та опис примусу до служби у збройних силах держави окупанта у світлі міжнародного кримінального права та гуманітарного права.

Загальнонаукові методи склали: Діалектичний загальнонауковий метод, який полягав у вивченні діяльності Міжнародного кримінального суду, виявленні особливостей заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, особливості регулювання. Метод емпіричного дослідження полягав у аналізі відповідних положень національного та міжнародного права стосовно заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави.

Спеціально-наукові методи склали: Методи правового аналізу та правового порівняння застосовувались для визначення розбіжностей, характерних особливостей та порівняння законодавств у світлі заборони примусу до служби. Метод тлумачення правових норм, який застосовувався для розгляду і дослідження змісту національних законодавчих актів, Женевських конвенцій та Римського статуту.

За допомогою даних методів були розглянуті відповідні статті Женевських конвенцій і Додаткових протоколів до неї, Римського статуту та актів національного законодавства, була розглянута практика Міжнародного кримінального суду та тимчасових трибуналів, визначена структура злочину, розтлумачені норми Римського статуту та Женевських конвенцій і

Додаткових протоколів до неї у світлі заборони примусу до служби у збройних силах держави окупанта, проведений порівняльно-правовий аналіз норм міжнародного кримінального права та національного законодавства.

Апробація результатів дослідження. "ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБОРОНИ ПРИМУСУ ДО СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ОКУПУЮЧОЇ ДЕРЖАВИ" (22 Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки», 05.04.2022, НАУ);

Структура роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (54 – найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 73 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБОРОНИ ПРИМУСУ ДО СЛУЖБИ В АРМІЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ

1.1 Становлення та розвиток заборони примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному гуманітарному праві

Сутність заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави полягає у недопущенні населення окупованих територій до будь-якої участі у військовій діяльності в складі окупаційної армії та веденні бойових дій проти своєї держави за допомогою будь-яких методів примусу зі сторони окупаційної держави. Так, було визначено, що держава веде війну проти іншої держави своїми підготовленими силами, що виключало питання тотального заохочення чи примусу до служби населення окупованої території на своїй стороні проти своєї держави, але за відсутності правового регулювання даного питання, часто можна було спостерігати факти призову та інших порушень.

Так 1899 рік та 1907 рік можна фактично назвати роками створення тієї форми заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, яку ми можемо бачити на даний момент. Так у 1899 році було проголошено у статтях 44 та 52 Гаазької Конвенції про закони і звичаї суходільної війни такі визначення, як: "Будь-який примус населення окупованої території до участі у військових операціях проти своєї країни заборонено."; "Ні реквізиція в натурі, ні послуги не можуть бути затребувані у мешканців, за винятком потреб окупаційної армії. Вони повинні бути пропорційні ресурсам країни і мати такий характер, щоб не залучати населення до обов'язку брати участь у військових операціях проти своєї країни" [1].

Аналізуючи дані твердження можна сказати, що у них покладено головний сенс заборони загалом. Вже на той час стало зрозуміло, що не лише фактична служба цивільного населення на окупованих територіях може бути розцінена, як примус до служби, а також дії, які спонукають населення

виконувати дії військового характеру, що будуть допомагати ворожій армії вести бойові дії проти армії громадян, які виконують ці роботи. З цього виходить, що такий примус, навіть у формі трудової повинності, не відповідає вимогам конвенції, так як фактично людей зобов'язують: по-перше, ризикувати життям при виконанні таких робіт; по-друге, таким чином їх підштовхують зрадити свою державу, що не є прийнятним; по-третє, виступити живою силою для армії окупанта, яка не є суттєвою втратою у разі втрати.

Також потрібно звернути увагу, що тут покладено початок нормам, які закріплюють за громадянами на окупованих територіях право виконувати роботи та функціонувати таким чином, щоб підтримувати життєспроможність населення території та окупаційної армії на ній. Тобто, це фактично роботи та заходи з надання комунальних послуг та виробництва невійськового характеру. Одразу можна сказати, що праця на окупованій території ділиться одразу на дві категорії військова та невійськова. Так, наприклад, будівництво та ремонт споруд, що будуть слугувати на благо усього населення включаючи армію на окупованій території не буде розцінюватись, як дії військового характеру, але такі самі дії з будівництва чи ремонту фортифікаційних споруд, траншей, та іншого інженерного обладнання військового характеру буде тягти за собою порушення наведених вище статей, і у такому разі особи відповідальні за примус будуть нести відповідальність, зважаючи на обставини та тяжкість діяння. Потрібно навести такі свідчення 1943 року, які надійшли із Харківщини, і полягали у: «Доросле цивільне населення, яке разом із військовополоненими розбирало руїни, прибирало вулиці від сміття, снігу, будувало та відновлювало дороги, копало й укріплювало окопи» [4, с.64]. Дані слова можна фактично розділити на дві частини: у яких праця стосовно підтримання чистоти вулиць та функціонування міста складало би ту працю, яка необхідна для самого населення і не складає порушення; і друга частина, у якій те ж населення

примушували до улаштування та модернізації фортифікаційних споруд, що вже становить порушення.

Наступне доповнення сталося у 1907 році, стаття 23(h) Гаазька Конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 передбачає: "Воюючій стороні також забороняється примушувати громадян ворожої сторони до участі у військових операціях, спрямованих проти їх власної країни, навіть якщо вони служили воюючій стороні до початку війни." [1].

Останнє доповнення стосовно попередньої служби окупаційній армії є дуже важливим у світлі того, що з розвитком технологій та загалом у зв'язку з тим, що подорожувати та змінювати громадянство стало просте. Встановлюючи таку умову було взято до уваги питання громадянства, та за яким громадянством особа має діяти у разі окупації. Так для певної кількості держав є дуже вигідно заохочувати тих осіб, які вже проходили службу, або мають прямі зв'язки із державою-окупантом для виконання робіт, які тісно пов'язані із військовою справою - це може бути як збір інформації, надання координат для нальоту авіації чи артилерії, виконання ролі живого щита, виконання дій партизанського характеру тощо, список може бути доволі великим.

Однак, результати Першої світової війни показали, що за результатами збору інформації 1919 року, примус до служби в збройні сили армії окупанта проводились на регулярній основі, і навіть заборони викладені на папері не зупинили такі злочини. Важливо зазначити на тому, що конвенція 1907 року не криміналізували переважну кількість положень у належному виді, що дозволяло багатьом вчиняти воєнні злочини, зважаючи на те, що у тексті були відсутні реальні покарання та посилення на механізми захисту права [50].

Наступні доповнення до заборони сталися за результатом Другої світової війни, яка продемонструвала можливі масштаби окупації території, та наочно продемонструвало проблему населення на окупованих територіях. За результатами у першому пункті статті 51 Конвенції про захист цивільного

населення під час війни 1949 року йдеться: "Окупаційна держава не може примушувати осіб служити в її основних збройних силах або допоміжних силах. Не допускається жодний тиск або пропаганда, спрямовані на добровільне вступ на військову службу" [2].

Тут потрібно навести справу Роберта Вагнера, який підбурював та впроваджував примусові заходи впливу на французьке населення: «Влітку 1940 року Гітлер призначив Роберта Вагнера гауляйтером та одночасно імперським намісником окупованого французького Ельзасу. Його завданням було проведення германізації та нацифікації регіону. У перші роки німецької окупації він зробив безліч спроб спонукати ельзасців добровільно служити у німецькій армії. 29 липня 1945 року Вагнер був заарештований силами США і виданий французькою владою, а 23 квітня 1946 року він постав перед Постійним військовим трибуналом у Страсбурзі. Суд звинуватив Вагнера, серед іншого, у підбурюванні французів брати до рук зброю проти Франції, а також у здійсненні набору французів до лав ворожої для них (німецької) армії, що є військовим злочином. Рішенням трибуналу Роберт Вагнер 3 травня 1946 був засуджений до смертної кари та конфіскації всього майна на користь народу»[37].

Першочергово потрібно звернути увагу, що до збройних сил додалось ще й допоміжні сили. Це говорить нам про те, що не всі підрозділи збройних сил займаються безпосередньо веденням бойових дій, а й переважна кількість сил займається підтримкою бойових частин. У цьому світлі було важливо наголосити на тому, що навіть участь громадян у допоміжних формуваннях, які займаються забезпеченням матеріально-технічною, інженерною, маскувальною, розвідувальною, зв'язковою частиною також підпадають під поняття примусу до служби. Наступна частина стосується засобів та методів примусу. Так можна побачити, що дії стосовно примусу можуть бути прямими та непрямыми. У такому разі, умовно кажучи, приводячи під дулом гвинтівки особу до військкомату - це буде пряме примушення до служби (з можливістю примусу до ведення бойових дій проти своєї держави), а у разі,

коли використовується методи пропаганди, утворення спеціальних організацій, які будуть популяризувати армію серед населення окупованих територій буде розцінюватись - як непрямий метод примусу. Перший та другий варіанти однаково становлять порушення, зважаючи на те, що у результаті страждати буде призвана на службу особа, яка зазнавала системного чи опосередкованого тиску.

Відповідно, майже останнім словом у формуванні та становленні заборони примусу до служби в армії окупаційної держави став Статут Міжнародного кримінального суду. У якому в статті 8 (2)(a)(v) та (b)(xv) було визначено: "заборонений примус військовополоненого або іншої особи, що охороняється, до служби у збройних силах ворожої держави; заборонений примус громадян протилежної сторони до участі у військових діях проти своєї країни, навіть якщо вони перебували службі воюючої боку на початок війни." [31].

На цьому моменті варто зазначити, що статті будуть використовуватись у різних умовах та ситуаціях. Так, нас цікавить стаття 8 (2) (b)(xv), яка наголошує на забороні примусу громадян протилежної сторони до участі у військових операціях проти своєї держави, та осіб що проходили службу до початку війни: у такому разі будуть використовуватись різні класифікації для розгляду в суді. Важливо також зазначити на тому, що конфлікт, для застосування нашої статті, має бути міждержавним, щоб можна було визначити примус осіб до служби у збройних силах окупаційної держави та примус осіб до участі у військових операціях проти своєї держави. А також має бути наявним факт примусу до служби, з подальшою участю особи у бойових діях проти своєї держави, за результатами призову на окупованій території.

Відповідно прийняття статуту Міжнародного кримінального суду потягло за собою, відповідно до принципу компліментарності, на національному рівні забезпечення заборони примусу та переслідування за примус до служби у збройних силах окупаційної держави. Таким чином

держави можуть регулювати дане питання у такій формі та змісті, при якому можна ефективно реалізовувати відповідні норми Римського статуту. Хоча і раніше були визначення у кодексах багатьох країн стосовно заборони примусу та інших воєнних злочинів.

У даному визначенні було увібрано усі нюанси ведення мобілізації на окупованих територіях та заборони примусу до служби окупаційній державі з веденням військових операцій. Таким чином, можна констатувати, що норми проголошені в Римському статуті становлять на даний момент найбільш змістовну заборону примусу до служби окупаційній державі та заборону використання населення окупованих територій у військових операціях, навіть якщо вони проходили службу в окупаційній армії до війни. Хоча дані положення не створені для заміщення статті 51 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, а мають доповнити її, і надати додатковий механізм захисту.

Отже, історичний шлях становлення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави розпочався ще за давніх часів, але фактична регламентація та створення писаної відбулась у 1899 та 1907 роках за результатами прийняття Гаазьких положень, де і було вперше проголошено той зміст та необхідність конвенційного регулювання заборони примусу до служби в окупаційній державі. ХХ століття продемонструвало необхідність створення ефективних механізмів захисту права, які б втілювали у життя писані норми і забезпечували верховенство права. Так, спочатку за результатом створення Міжнародного військового трибуналу - стала зрозуміла ефективність такого процесу. Відповідно у результаті постала необхідність у прийнятті належних міжнародних та національних актів у сфері кримінального права для притягнення винних осіб до відповідальності та подальшого розслідування справ стосовно порушень вчинених під час збройних конфліктів. Такі акти складали спеціальні інструкції та статути для збройних сил із посиланням на статті кримінальних кодексів, а також долучення держави до угоди про переслідування воєнних

злочинців. Створення Міжнародного кримінального суду на основі Римського статуту, відповідно, мало на меті створення постійного судового органу, який має юрисдикцію стосовно положень Римського статуту та чинить правосуддя у разі коли держава не може чи не бажає чинити правосуддя стосовно порушників Римського статуту. Міжнародний кримінальний суд не є стає останньою судовою інстанцією у державі, а є в більшій мірі додатковим органом, який вступає у силу за принципом комплементарності. Сама форма заборони примусу також динамічно змінювалась: трансформуючись під вимоги нового часу та нових конфліктів.

Таким чином, перша норма «будь-який примус населення окупованої території до участі у військових операціях проти своєї країни» мала характерні недоліки, які були усунені за допомогою прийняття наступних положень, які додали, що: потреби армії не можуть включати витребування у населення послуг, що створюють можливість участі їх у збройному конфлікті проти своєї держави; населення неможна долучати до військової діяльності у складі основних та допоміжних сил; забороняється примушувати громадян ворожої сторони до участі у військових операціях, спрямованих проти їх власної країни, навіть якщо вони служили воюючій стороні; допускається жодний тиск або пропаганда, спрямовані на добровільний вступ населення окупованих територій на військову службу. У такому вигляді, норма регулює відносини у найбільшому обсязі, трансформація якої зайняла тривалий час.

1.2 Криміналізація примусу до служби в армії окупаційної держави у міжнародному кримінальному праві

Зважаючи на розглянуту історію становлення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, можна сказати, що міжнародна концепція заборони примусу до служби в силах окупаційної держави на момент 1949 року не мала під собою механізму, який би

ефективно спонукав держави та окремих осіб від вчинення подібних злочинів.

Так можна сказати, що ефективна криміналізація примусу до служби в окупаційній державі почалась у 1899 році, коли було введено у писаній формі саму заборону, і визначено суспільну та міжнародну небезпеку для багатьох категорій, які потенційно входять до групи ризику.

Головний недолік, на момент 1907 року полягає у статті 2 конвенції: "Норми, які містяться у статті 1 Положення, а також у цій Конвенції, застосовуються лише між Договірними державами і лише у випадку, якщо всі воюючі сторони є сторонами цієї Конвенції".[1]. З цього можна зробити висновок, що у разі, коли в збройний конфлікт входить держава, яка не є підписантом конвенції, робота викладеної заборони примусу до служби окупаційній державі закінчується, як і всі інші норми. Так, виходить, що фактично криміналізація була лише на папері, і у цьому разі, покладались на добросовісність та подальше закінчення будь-яких воєнних дій стосовно підписантів. Також варто зауважити, що стаття 3 Гаазької конвенції визначає такий порядок несення покарання за порушення її підданими норм конвенції: "Воююча сторона, яка порушує норми зазначеного Положення, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави. Вона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил"[1]. Тут можна побачити, що фактично особа не несе індивідуальної відповідальності за вчинені правопорушення, а фактично відповідальність покладена за конвенцією на державу, і говорити про індивідуальну міжнародно-правову криміналізацію на момент 1907 року не виходить. Окремі статuti певних держав мали у собі подібні заборони, і передбачали кримінальну відповідальність, але на національному рівні. Забігаючи вперед, варто зазначити, що подібний підхід вимагав від держав видачу своїх солдат на міжнародні трибунали, і такий підхід не був бажаний для багатьох великих країн світу, які вносили при підписанні конвенцій застереження, за яким видача своїх солдат за вчинення порушень за

конвенціями, включно із заборonoю примусу до служби в окупаційній державі - була унеможливлена, і таких бійців потрібно передати цій державі на суд. Це говорить нам про декілька проблемних питань: по-перше - це справедливість суду при повернені такого бійця; по-друге - міжнародно-кримінальна відповідальність унеможливлена, у зв'язку з чим постійні суди та спеціальні трибунали не можуть здійснити правосуддя стосовно таких злочинів.

У зв'язку із таким регулюванням за статистикою 1919 року, за результатами завершення Першої світової війни був виведений перелік правопорушень, які мають переслідуватись кримінально, включно з примусовою мобілізацією населення на окупованих територіях [50].

За результатами Другої світової війни, коли порушення усіх можливих конвенцій, та безпосередньо порушення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, стало нагальним питанням запровадження криміналізації та встановлення ефективної процедури покарання за ці правопорушення. Вже 8 серпня 1945 року було прийнято "Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн", який став тим самим документом, на основі якого було здійснено правосуддя стосовно головних злочинців, які безпосередньо віддавали накази стосовно вчинення порушень конвенцій, і безпосередньо примусу до служби. Стаття 6 підпункт (b) проголошує: "Наступні дії або будь-які з них є злочинами, підлягають юрисдикції Трибуналу та тягнуть за собою індивідуальну відповідальність: військові злочини, а саме: порушення законів або звичаїв війни. До цих порушень відносяться вбивства, катування або відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованій території..." [34]. Так, на основі цього документу, були запроваджені міжнародні військові трибунали, які запровадили ті самі індивідуальні кримінальні покарання. Але не лише цим дане явище цікаве, також важливо зазначити, що фактично Нюрнберзький та Токійський процеси розпочали тривале кримінальне

переслідування не лише головних злочинців, а й виконавців меншого рангу, яких шукають у прихильному віці й сьогодні. Можна сказати, що запроваджуючи трибунал, розпочався тривалий процес всесвітньої криміналізації не лише на міжнародному рівні, а й на національному.

Так, 12 серпня 1949 року була ухвалена "Конвенція про захист цивільного населення під час війни", яка проголосила такі положення у статті 51: "Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах" [2]. Важливим є те, що конвенція стала універсальним документом який застосовується до усіх випадків війни, окупації, неповної окупації, а також діє у мирний час. У цьому світлі нас цікавить стаття 146: "Високі Договірні Сторони зобов'язуються надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчиняють, або наказують іншим учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції, визначеного в цій статті. Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується розшукати осіб, яких обвинувачено у вчиненні або в наказі учинити такі серйозні порушення, і представляють таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, перед своїми судами..." [2]. Так криміналізація проходить через міжнародний документ за допомогою національного права, і у разі невиконання може особа бути передана на міжнародний військовий трибунал. Так, можна сказати, що криміналізація становить дуалістичний характер, і покладається у рівній мірі на держави та міжнародні тимчасові і постійні судові органи.

Так чи інакше норма заборони примусу до служби в окупаційній державі трансформувалась, висловлювалась у різних формах, однак криміналізація зазнала суттєвої зміни у 1998 році у зв'язку із прийняттям Римського статуту Міжнародного кримінального суду [31].

Першочергово потрібно зазначити, що пройшло ділення осіб, що захищаються, та громадян, які можуть бути примушені до служби державою окупантом. А також важливим є те, що був утворений Міжнародний кримінальний суд, як постійний орган, що буде розглядати, у тому числі,

порушення статті 8 (2) (b) xv [31]. У цьому світлі Міжнародний кримінальний суд є першим постійним судом міжнародної кримінальної юстиції, і за своєю суттю має переслідувати осіб, що скоїли найбільш серйозні міжнародні порушення, а також воєнні злочини. Міжнародний кримінальний суд будучи автономним органом являє собою останню судову інстанцію, призначену для винесення кримінальних покарань визначених у Римському статуті, та є додатковим органом національної судової системи стосовно певної категорії порушень у разі небажання чи неспроможності держави до винесення покарань і виконання справедливого правосуддя. Важливим є те, що Міжнародний кримінальний суд не має на меті винести покарання стосовно держав та організацій, а за Римським статутом встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність. Відповідно, Римський статут будучи документом на основі якого засновано Міжнародний кримінальний суд, містить у собі ще перелік порушень, які складають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, порядок зв'язку Міжнародного кримінального суду із державами та правозахисними організаціями, а також містить порядок діяльності прокурора Міжнародного кримінального суду, розслідування, оцінки фактів, визначає порядок використання міжнародного права та загальних принципів права.

Можна сказати, що криміналізація примусу до служби в збройних силах окупаційної держави у тій формі, у якій вона викладена у Римському статуті, запровадила таку форму, зміст та елементи порушення, за допомогою яких можливо ефективно здійснювати юрисдикцію стосовно статті 8 (2) (b) xv. Відповідно, за елементами, які супроводжують статті Римського статуту, можливо виділити широке коло осіб, які своїми діями напряду вчинювали воєнний злочин та допомагали у ньому. У зв'язку з чим, можна сказати, що не лише особи у статусі командирів, військових комісарів можуть виступати порушниками за статтею 8 (2) (b) xv, а також правоохоронці окупаційної держави, які відкривають кримінальні провадження стосовно ухиляння від служби населенням окупованих територій і участі у військових операціях

проти своєї держави, таким чином порушуючи їх право не служити у збройних силах окупаційної держави, і не брати участь у військових операціях проти своєї держави. Відповідно, у цьому світлі ми можемо говорити про необхідність запровадження у державі відповідного законодавства, а також підписання та ратифікацію Римського статуту, який надає Міжнародному кримінальному суду відповідну юрисдикцію за принципом компліментарності у разі необхідності. Також, потрібно наголосити на наявності проголошеної у Римському статуті індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що є другою змістовною частиною криміналізації: визнання примусу до служби окупаційній армії злочинним із подальшим примусом вести військові операції проти своєї держави, і запровадження за це індивідуальної кримінальної відповідальності. Для криміналізації примусу до служби в збройних силах окупаційної держави, важливо, щоб порушення було у контексті міжнародного збройного конфлікту.

На даний момент можна констатувати, що криміналізація заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави та веденні бойових дій проти своєї держави у її складі за міжнародним кримінальним правом, полягає у впровадженні необхідного змісту та об'єму норми, при якому буде можливо чітко визначити злочинне та карне діяння, що визначається воєнним злочином. У даному разі держава має первинне суверенне право здійснювати за допомогою своїх правоохоронних та судових органів юрисдикцію стосовно порушення заборони примусу до служби окупаційній армії. У зв'язку з чим, міжнародне кримінальне право запроваджує відповідні судові органи, як Міжнародний кримінальний суд та суди *ad hoc*, у разі, коли держава не може здійснити свою юрисдикцію чи не бажає, таким чином доповнюючи судову систему держави. У цьому світлі можна сказати, що процес криміналізації та запровадження належних міжнародних органів судового захисту права – є неподільними, і складають необхідність для ефективного здійснення міжнародного правосуддя.

Отже, криміналізація примусу до служби у збройних силах окупаційної держави на своєму початку була зовсім нерівномірною, так як була проголошена норма, але був відсутній механізм, який би ефективно виконував свої функції для справедливого та швидкого суду та покарання воєнних злочинців. Стосовно криміналізації у середині століття, то тут можна сказати, що криміналізація набула того механізму, за яким стало можливо чинити правосуддя. Практика запровадження норм, які встановлюють криміналізацію примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, довела, що існує реальна необхідність запровадження системи постійних та тимчасових судових органів, які б становили додатковий орган, чи були навіть тим органом, який буде чинити правосуддя стосовно воєнних злочинців без згоди держави. Таким чином, міжнародна криміналізація є неподільною із запровадженням відповідних судових органів. Таким чином, у 1998 році із ухваленням Міжнародного кримінального суду на основі Римського статуту була запроваджена криміналізація примусу до служби у збройних силах окупаційної держави і одразу встановлений компетентний орган із юрисдикцією чинити правосуддя на основі цього статуту, який запровадив необхідний зміст та об'єм криміналізуючої норми, при цьому не порушуючи суверенітет держави у здійсненні юрисдикції стосовно примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, таким чином виступаючи додатковим органом, який призначений для здійснення міжнародного правосуддя у разі небажання чи неможливості здійснити його державою.

1.3 Криміналізація примусу до служби в армії окупаційної держави у національних правопорядках

Згідно із міжнародними документами, які підписали держави, які стосуються заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, вони фактично зобов'язуються ввести відповідне національне

законодавство та загалом кримінально переслідувати таких злочинців, і у разі неспроможності з будь-яких причин - за них цю роботу виконає Міжнародний кримінальний суд. У цьому світлі необхідно розглянути відповідні положення, які стосуються заборони примусу.

Австралія

Згідно із "Керівництвом для командирів Австралії" 1994 року, який діє і сьогодні зазначено, що примус військовополонених та інших осіб під захистом конвенції примушувати до служби у збройних силах заборонено. Так, без деталізації законодавець визначив відповідальність командирів за зазначене правопорушення, звісно у формі кримінальної відповідальності. Важливо зазначити на тому, що заборона стосується у цьому разі командирів, які будуть притягнуті до відповідальності і загалом мають відповідні сили для віддання таких злочинних наказів. Стосовно інших солдат діють загальні норми, які дозволяють їм відмовлятися від виконання явно злочинних наказів та розпоряджень [39, Supplement 1 art 1305/1315].

Наступне положення "Статуту сил Оборони Австралії" наголошує, що населення на окупованих територіях не може бути змушеним до виконання робіт, які безпосередньо пов'язані із військовими операціями. У цьому разі хоча і статут названий оборонним, у ньому передбачаються положення стосовно заборони примусу до служби окупаційній державі, у разі зміни дій оборонного характеру на наступальні, і у цьому разі особи солдатського та офіцерського складу мають відповідне розуміння та будуть нести відповідальність за порушення заборони [38, chapter 12].

Наступні положення проголошені у "Керівництві про право військових конфліктів" 2006 року і полягають у таких положеннях: "ст. 9.24 Громадяни ворожої країни не можуть примушуватись до служби у ваших збройних силах, навіть якщо вони знаходились на вашій службі до початку конфлікту"; "ст. 12.40 Населення не може бути примушеним до будь-якої роботи, яка пов'язана із участю у будь-яких військових операціях"; "ст. 13.25 Серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями, включають будь-яке з

таких діянь стосовно осіб або майна, що захищаються положеннями відповідної Конвенції: примус військовополоненого, або іншої особи під захистом, до служби в збройних силах окупаційної держави..." [38].

Відповідно, статті 2006 року, які замінили наведене вище національне законодавство, та вже деталізували положення стосовно заборони примусу. Так, ми може спостерігати вже більш конвенційне розуміння національним законодавцем визначення заборони примусу та категорій, які захищаються конвенцією. Важливим зазначенням, яке відповідає тексту конвенцій є те, що такі злочини визначені як серйозні порушення Женевських конвенцій. Також визначає порядок, хоча і не дуже деталізовано, використання майна окупованої території та загалом стосовно майна захищеного конвенцією, як рухомого так і нерухомого.

Наступна норма керівництва стосується Гаазьких положень 1907 року, яку визначили на момент 2006 року звичаєвим правом, а наступні положення особливо заборонені: "примушувати громадян противної сторони до участі у військових операціях, які націлені проти їх країни, навіть якщо вони знаходились на їх стороні до початку військових дій" [38, art 13.29].

Так, норми 2006 року вже є більш деталізованими та відповідають необхідним викликам сучасного світу, а також, Австралія, будучи країною що підписала та ратифікувала Римський статут визнає юрисдикцію суду стосовно таких порушень, та відповідно здійснює судочинство для припинення порушень заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави. Тобто, можна сказати, що керівництво Австралії передбачає аналогічні положення конвенцій без більшої деталізації заборонених дій, фактично копіюючи їх, хоча неможна сказати, що таке регулювання не має місця та вбачається взагалі неефективним.

Відповідно, положення Кримінального кодексу Австралії передбачає, що за статтею 268.30 "Військовий злочин - примусова служба у збройних силах окупаційної держави", передбачає, що правопорушник шляхом тиску чи погроз примушує одну чи декілька осіб до: участі у військових операціях

проти своєї держави; до служби у збройних силах окупаційної держави; стосовно осіб під захистом, правопорушник знаючи чи легковажно опускаючи факт, або обставини, того, що особи перебувають під захистом Женевських конвенцій, а також дії правопорушника відбуваються під час збройного конфлікту. За такий злочин передбачається 10 років тюремного ув'язнення. Також за аналогічною формулою у статті 268.53 забороняється примус до участі у військових операціях стосовно громадян противної сторони, з аналогічною санкцією на 10 років ув'язнення, і передбачає, що служба у збройних силах окупаційної держави до збройного конфлікту - не є виправданням[43].

Канада

"Керівництво про право військових конфліктів" Канади 1999 року передбачає такі положення стосовно заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави: "Окупаційній державі заборонено примушувати осіб під захистом до служби у її збройних силах та не дозволяється використовувати тиск і пропаганду, які направлені на забезпечення їх добровільного призову. Примус населення до служби є серйозним порушенням Женевських конвенцій IV" [42, art 1224/ 12-6]. У даному визначенні ми можемо побачити більш деталізований характер національної норми права, яка забороняє примус. Так, у ній можна побачити положення стосовно тиску та пропаганди, як засобів масового впливу на громадян для забезпечення добровільного вступу до рядів армії. Тут законодавець чітко розумів, що навіть непрямі засоби будуть розцінюватись порушенням права. Тут можна виділити не тільки пропаганду, а й створення ситуацій при яких населення буде змушене вступати до лав збройних сил: штучне створення продовольчого голоду, як засіб непрямого тиску, наприклад. Таким чином законодавець розширив рамки криміналізації при яких дії командирів і вищого командування та причетних осіб будуть розцінюватись, як порушення заборони примусу. У даному випадку таке регулювання є більш доцільним, зважаючи на те, що засобів може бути

багато, а прописати кожен з них неможливо, тому таке формулювання закриває велику прогалину у законі.

Також керівництво посилається на Гаазькі положення 1907 року, які також наголошують на тому, що примус до служби в окупаційній державі проти своєї держави є особливо серйозним правопорушенням, навіть якщо вони служили у конкретних збройних силах до початку конфлікту. Також у зв'язку із оновленням з'явився новий розділ під назвою "Воєнні злочини, індивідуальна кримінальна відповідальність та відповідальність командування". Таким чином законодавець розуміє, що відповідальність особи у званні солдата та командира є різною, зважаючи на те, які відносини складаються в збройних формуваннях. Надалі законодавство особливо не змінювалось стосовно заборони примусу до служби, але у 2004 році з'явилося також посилання на Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, що загалом на положення заборони не вплинуло [41, art 103.2.c].

Криміналізація положення Римського статуту статті 8 (2) (b) xv та положень Римського статуту регулюється та криміналізується за допомогою "Закону Канади про злочини проти людяності та воєнні злочини", де проголошується, що: "що військові злочини, визначені у статті 8(2) Статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, є "злочинами за звичаєвим міжнародним правом" і, як такі, злочинами, що переслідуються за Законом...кожна особа, що скоює правопорушення відносно наведених статей може бути засуджена до довічного ув'язнення" [40, section 4.1& 4]. Відповідно, законодавець Канади не створив належної статті у кримінальному кодексі, а пішов шляхом створення спеціального закону, який детально регулює питання та передбачає доволі сувору санкцію.

Данія

Кримінальний військовий кодекс Данії передбачає, що особа, яка використовує незаконні засоби та методи ведення війни за укладеними Данією міжнародними договорами, а також загальні норми міжнародного права - карається ув'язненням на строк від 12 років до довічного ув'язнення.

Ми можемо бачити, що законодавець Данії пішов шляхом загального спрощення, без залучення додаткової деталізації. Важливо зазначити, що загалом у багатьох кримінальних кодексах світу санкція довічного ув'язнення відсутня, і у разі Данії, можна сказати, що довічне ув'язнення виступає одним із тих факторів стримування, який чітко зрозумілий усьому керівному та солдатському складу збройних сил [44, art 36(2)].

Ефіопія

Ефіопський законодавець у своєму Кримінальному кодексі 2004 року зазначив у статті 270 "Військові правопорушення проти цивільного населення", що: "Будь-хто, під час війни, збройного конфлікту чи окупації, організовує, віддає накази проти прав цивільного населення і порушує норми міжнародного публічного права і міжнародні гуманітарні конвенції - карається ув'язненням на строк від 5 до 25 років, або у особливих випадках засуджується до смертної кари" [45]. Тобто з наведеного тексту, ми можемо зрозуміти, що йдеться безпосередньо у цілому про заборону примусу до служби у збройних силах окупаційної держави. Таке формулювання не зовсім відповідає задачам прямої заборони примусу до служби окупаційній державі, але задачу криміналізації виконує повністю, навіть більше потрібного. Сама стаття дає розуміння, що стосовно порушення Женевських конвенцій та інших конвенцій буде пропорційно справедлива кара, але було б бажано деталізувати положення, для найбільш ефективного регулювання. Важливо також зазначити, що правове регулювання даного питання залишає за судом можливість, без запровадження додаткових статей стосовно солдатів та командирів, вирішувати хто та у якій мірі відповідальний за порушення статей.

Нова Зеландія

Законодавство Нової Зеландії ("Статут Збройних сил Нової Зеландії") визначає заборону примусу до служби у збройних силах окупаційної держави (за допомогою частини 9 секцій 4 та 6 і статті 9.4.5 (g)(f)) у такий спосіб: "Стороні, яка веде бойові дії заборонено примушувати суб'єктів противної

сторони до участі у військових операціях проти своєї держави, навіть якщо вони служили воюючій стороні до початку війни" [47]. Тут можна побачити, що законодавець умістив усі категорії під всеосяжне визначення "суб'єкт противної сторони", що є перевагою, так як це веде до спрощення законодавства та дає усім розуміння того, що жодного з противної сторони неможна примушувати служити у збройних силах окупаційної держави у жодній формі.

Нова Зеландія має також спеціальний акт, це - "Закон про міжнародні злочини та Міжнародний кримінальний суд", який передбачає положення у секції 11 Військові злочини, стосовно криміналізації за порушення статті 8 (2) (b) Римського статуту і передбачає за це довічне ув'язнення, або менший строк ув'язнення [46].

Перу

Перуанське керівництво по міжнародному гуманітарному праву передбачає: "Окупаційна країна не може примушувати жителів окупованих територій до служби в її збройних силах чи допоміжних силах" [48]. Тут можна відзначити деякі переваги та недоліки визначення. Так, можна сказати, що узагальнення "жителі окупованих територій" одразу поглинає усе населення, і прецеденти США у В'єтнамі стосовно підданих інших країн мають шанс - не повториться. Недолік полягає у тому, що таким чином не обговорюється саме громадянин противної держави, хоча і розуміється під ним, у зв'язку із чим можливий тиск та пропаганда на підконтрольній іншій державі територіях стосовно формування добровільних військових формувань проти їх держави. Можливість привидна, але має місце. Також перуанський законодавець взяв до уваги поняття допоміжних сил, що якісно деталізує законодавство.

Кримінальний кодекс збройних сил та поліції Перу передбачає, у розділі "Злочини проти осіб, що охороняються за міжнародним гуманітарним правом", у статті 90 та підпунктах 3 і 4, що: Військовослужбовець або співробітник поліції карається позбавленням волі на строк не менше ніж

п'ять років і не більше десяти років, якщо в умовах надзвичайного стану і коли збройні сили беруть на себе контроль над внутрішнім порядком, він або вона: 3. примушує особу, що охороняється, до служби в збройних силах ворожої держави шляхом застосування насильства або загрози заподіяння серйозної шкоди; або 4. зобов'язує громадянина протилежної сторони шляхом застосування насильства або загрози заподіяння серйозної шкоди взяти участь у військових операціях проти своєї власної країни" [49]. У даному разі потрібно відзначити, що було також прийняте спеціальне законодавство, для забезпечення заборони та криміналізації строком від 5 до 10 років. Важливо виділити також те, що особливість статті та кодексу загалом, що поліція також отримує аналогічні заборони, що і військові. Дане регулювання вважається важливим, зважаючи на те, що на практиці навіть поліцейські формування можуть брати участь у конфлікті, а найважливіше, при встановленні порядку на окупованих територіях, саме вони можуть стати тією силою, що насильно чи за допомогою прямих і непрямих методів буде примушувати громадян протилежної сторони до служби в окупаційній державі. Так, можна сказати, що дана норма є прогресивною, зважаючи на те, що поліція у багатьох країнах не є частиною збройних сил, але часто виступає тією силою, що йде за нею, і встановлює порядок на окупованих територіях, і у такому разі регулювання прав, обов'язків та заборон є першочерговою потребою для дотримання вимог Женевських конвенцій і Римського статуту, і міжнародного гуманітарного права загалом.

Україна

Кримінальний кодекс України передбачає статтею 438 таке положення стосовно заборони примусу та загалом порушення міжнародного гуманітарного права: "1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними

договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. 2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі" [15].

Можна побачити, що стаття має загальний характер і не деталізує досліджуєму заборону, у зв'язку з чим ми не можемо бачити саме заборону примусу до служби окупаційній державі, хоча воно і розуміється у тексті. Таким чином, для того, щоб вірно розуміти та застосовувати належну норму національного законодавства викладеного вище, потрібно звернутись до універсальної конвенції, яка проголошує заборону примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, тобто це стаття 51 «Конвенції про захист цивільного населення під час війни», яка проголошує: «Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах...У жодному разі примусове залучення до праці не повинно передбачати участі робітників в організаціях військового або напіввійськового характеру» [2]. Застосовуючи цю норму, стає зрозуміло, що для національного провадження, необхідно визначити ключові моменти, які полягають у: наявності міжнародного збройного конфлікту, наявності окупованих територій, втрати ефективного контролю над територією, вчинення певними особами чи органами окупаційної держави дій стосовно запровадження примусу до служби у її збройних силах, встановлення переслідування за ухилення від служби, примусова участь осіб у військових операціях у складі основних чи допоміжних сил, виконавці та органи мали повне розуміння існування міжнародного збройного конфлікту.

Так чи інакше, неможливо сказати, що таке регулювання зовсім лишає можливості настання покарання, у такому разі зобов'язання стосовно заборони примусу до служби окупаційній державі все ж зберігається, хоча, для деяких законодавств краще окремо прописувати такі заборони, а ще краще - вводити спеціальні закони. У цьому разі треба говорити не лише про

загальні акти, а й спеціальні для поширення у лавах збройних сил. Загалом, будучи загальною нормою, вона створює необхідну основу для подальшого регулювання, а також виконує свою роль стосовно криміналізації. Однак характерними недоліками статті є те, що всі види порушень за Женевськими конвенціями будуть прирівняні до однієї санкції що фактично унеможлиблює, як показано у законодавствах вище: розрізнити відповідальність командира і солдата, відповідальність вищого керівництва, ефективно розрізнити суспільну та міжнародну небезпеку того чи іншого забороненого поведження, зашкодити здійсненню найбільш серйозним правопорушенням шляхом накладання найвищих санкцій.

Так, розуміючи, що законодавство, хоча б для збройних сил треба деталізувати, була запроваджена інструкція: "Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України". У даній інструкції проговорено та донесено до відома збройних сил головні поняття, захищені об'єкти, правила ведення бойових дій, статус окупованих територій, відносини із некомбатантами, поведінка та заборони за міжнародним гуманітарним правом. Так, у розділі 8 цієї інструкції "Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права", положенням №5 визначається заборона примусу до служби у збройних силах противника стосовно порушень проти населення, а також посилається на Кримінальний кодекс України стосовно несення відповідальності за порушення положень і норм Кримінального кодексу України [28].

Також потрібно зазначити, що загальне положення стосовно виконання норм міжнародного гуманітарного права проголошено у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, так статті статуту передбачаються загальний обов'язок дотримання, а отже і заборону примусу - "15. Військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права"; відносно командира - "59. Командир (начальник) зобов'язаний: знати, дотримуватися особисто та вимагати від особового складу неухильного дотримання норм міжнародного

гуманітарного права" і подібне положення накладається на усіх по ієрархічній лінії звань в ЗСУ [29]. Також існують положення стосовно проведення робіт із донесення до особового складу положень конвенцій, та консультацій головного юриста частини із недопущення правопорушень за міжнародним гуманітарним правом. Тобто, ми можемо бачити, що на національному рівні в Україні криміналізація не має деталізованих норм у Кримінальному кодексі України, та не має спеціального закону, але має широке розповсюдження серед лав армії, і тому має достатні шанси: по-перше, на недопущення примусу до служби у збройних силах окупаційної держави та ведення бойових дій у її лавах; по-друге, відповідальні особи на будь-якому рівні можуть бути притягнутими до відповідальності. У такому разі можна констатувати, що криміналізація є, і вона знаходиться на достатньому рівні для притягнення до відповідальності, але не вистачає деталізації і додаткових актів, які відносились би і до поліції, а також спеціальних актів.

Отже, виходячи із матеріалу наведеного вище, ми можемо сказати, що криміналізація на національному рівні у різних країнах переживає різні стадії становлення та по різному регламентує заборону примусу до служби в збройних силах окупаційної держави та ведення бойових дій проти своєї держави у її складі. Так, у цивілізованій частині світу, яка повністю визнає Римський статут та юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, національне регулювання у цих країнах має ознаки ефективності та відповідності потребам міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. Незначна кількість держав передбачають у своєму кримінальному законодавстві за порушення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави смертну кару. Переважно норми передбачають довічне ув'язнення та мінімальне ув'язнення починається з п'яти років позбавлення волі. Самі норми, які регулюють заборону примусу до служби та участі у військових операціях визначаються, як деталізовані та загальні, які роблять посилення загалом на Женевські конвенції, Римський статут та інші

міжнародні акти. Можна констатувати загальні тенденції, які полягають у: гуманізації покарання; відповідності правопорушення санкції; запровадженні систем спеціальних та загальних актів; можливості видачі своїх громадян на міжнародний суд; визнанні юрисдикції Міжнародного кримінального суду за підписанням та ратифікацією Римського статуту.

РОЗДІЛ 2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУС ДО СЛУЖБИ В АРМІЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

2.1 Склад правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Порушення Римського статуту, а саме статті 8 (2) (b) xv передбачає собою, при визначенні діяння, як серйозного порушення та подальшого розслідування - визначення складу злочину за суб'єктивними та об'єктивними ознаками. Так, навіть будучи міжнародним правопорушенням, і у цьому разі потрібно та можливо виділити характерні ознаки, за якими можна визначити склад злочину для кваліфікації діянь, як таких, що порушують Римський статут.

Наприклад, склад злочину у праці Пилипенка В.П. визначається таким чином: «З огляду на викладене склад воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом можна визначити як сукупність встановлених джерелами міжнародного кримінального права об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують діяння як воєнний злочин за міжнародним кримінальним правом. Через відсутність єдиного кодифікаційного акту в міжнародному кримінальному праві навряд чи можна здійснити послідовну і обґрунтовану класифікацію складів воєнних злочинів за традиційними підставами, прийнятими в теорії кримінального права» [24]. У цьому разі ми можемо говорити, що вітчизняні вчені розглядають питання складу міжнародного кримінального правопорушення за використанням національної схеми поділу на суб'єктивні та об'єктивні ознаки.

Відповідно, наші зарубіжні колеги визначають склад злочину у міжнародному кримінальному праві за допомогою чотирьох елементів: *actus reus*, *mens rea*, контекстуальні елементи, зв'язок між діянням і конфліктом [6].

Розпочати треба з суб'єкту правопорушення. У розрізі статті 8 (2) (b) хв це особа, що має громадянство країни що проводить окупацію територій, яка має характерні особливості, для того, щоб кваліфікувати її дії у розумінні Римського статуту. Так, особа чи група осіб, що вчиняють міжнародне правопорушення мають бути громадянами противної держави, тобто бути підданими окупаційної держави, що створює для них зобов'язання за Римським статутом та Женевськими конвенціями. Важливим є те, що Міжнародний кримінальний суд не переслідує держави за скоєння міжнародних злочинів, тобто проголошує індивідуальну кримінальну відповідальність для суб'єктів злочину.

Відповідно, якщо така особа виконує завдання на окупованих територіях у складі збройних сил, то вона має повну правосуб'єктність, а також має спеціальні зобов'язання, які на неї накладають статути збройних сил та міжнародні акти ратифіковані державою. Фактично особа усвідомлює свій стан, і на час вчинення правопорушень може усвідомлювати свої дії. У такому разі можна говорити, що для характеристики суб'єкту треба застосувати категорію осудності.

Наступна характерна особливість суб'єкта при визначенні його ознак, це - вік. У цьому разі, коли ми говоримо про збройні сили, то можна побачити, що всі військовослужбовці надходять для проходження служби у віці від 18 років. Так, стаття 26 Римського статуту передбачає таке положення: "Суд не має юрисдикції щодо будь-якої особи, яка не досягла 18-річного віку на момент передбачуваного скоєння злочину" [31]. З цього виходить, що для настання міжнародної кримінальної відповідальності у випадку воєнних злочинів - вік хоча б якийсь значення та має, так як майже всі військовослужбовці досягли 18 років. Взагалі у науковій спільноті часто зазначають на цілковитій недоречності інституту індивідуальної міжнародної відповідальності, і додають, що національної системи цілком достатньо. Також важливо зазначити, що у міжнародному кримінальному праві не встановлено один вік настання кримінальної відповідальності. Але, загалом

для статті 8 (2) (b) xv, і для притягнення особи до відповідальності - треба, щоб вона була у віці 18 років.

Спеціальні ознаки суб'єкта військової діяльності, на думку автора, також виступають важливою складовою ознак суб'єкту правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv, але не лише військовослужбовці можуть вчинити подібне правопорушення, і не лише дії стосовно примусу можуть підпадати під наведену статтю. Таким чином взагалі не всі учасники конфлікту мають повноваження здійснювати примусовий призов з окупованих територій. У цьому разі військовослужбовець має такі ознаки, як: наявність присяги, спеціальні права та обов'язки, міжнародні зобов'язання, наявність порядку проходження служби, здійснення військових повноважень, державна служба. Якщо говорити про ситуації, коли надходить наказ про початок примусового призову населення окупованих територій, цей наказ надходить з Міністерства оборони і через усі ланки до командирів відділень та солдат. Так, видати наказ можуть лише ті особи, які тісно пов'язані із веденням діяльності воєнної та на окупованих територіях. З цього виходить, що військовослужбовець може бути притягнутим до відповідальності, але часто можна спостерігати, що громадяни окупованих територій надають допомогу окупаційним військам стосовно здійснення порушення заборони примусу до служби та примусу до ведення військових операцій проти своєї держави – у такому разі причетні особи, які надають допомогу окупаційним військам стосовно примусового призову та примусу до військових операцій будуть відповідати за законом національним та міжнародним. Тобто, для статті 8 (2) (b) xv важливо, щоб суб'єкт був першочергово громадянином окупаційної держави, всі інші ознаки суб'єкту хоч і складають необхідні умови, але у зв'язку із характерними особливостями ведення збройних конфліктів та встановлення ефективного контролю над територією, можна сказати, що громадянство окупаційної держави є найнеобхіднішим компонентом, якщо використовувати склад злочину відповідно до Римського статуту. Якщо говорити конкретно про різноманітність суб'єктів порушення, концентрувати

вимогу лише на військовослужбовцях стає не зовсім доречним, так як і інші діяння можуть підпадати під порушення. У такому разі, можливе порушення примусу до служби за допомогою надання окупаційним органам відповідних послуг, що націлені на здійснення примусу до служби. Наприклад, такими діями можуть бути надання послуг для перевезення населення на місця проведення мобілізації. Відповідно, на окуповані території для встановлення контролю надходять правоохоронні органи окупаційної держави, які, виконуючи наказ стосовно припинення ухиляння від служби населення окупованих територій можуть розпочинати кримінальні провадження та загалом переслідувати осіб виконуючи при цьому заходи фізичного чи психологічного тиску. Тобто, концентрувати увагу на виділенні конкретних ознак суб'єкту не вбачається необхідним, зважаючи на різноманітність осіб, що можуть скоїти порушення статті 8 (2) (b) xv.

Mens rea правопорушення у розрізі статті 8 (2) (b) xv також частково відрізняється від звичайних правопорушень. Так, за статтею 30 Римського статуту, зазначається, що особа виконує злочинний наказ цілеспрямовано та усвідомлено [31]. Зважаючи на те, що особа яка проходить службу визнана психічно здоровою, а отже вона може свідомо виконувати накази - то уникнути відповідальності за подібні порушення стає доволі неможливо. З цього виходить, що особа усвідомлювала міжнародну та суспільну небезпеку примусу особи з окупованих територій для ведення бойових дій проти своєї держави. Мотив і мета здійснення правопорушення доволі зрозуміла: мотив полягає у тому, що стосовно військовослужбовця завжди є командир вище рангом, і треба усвідомлювати, що вони можуть здійснювати тиск на таких виконавців, а мета диктується ціллю наказу, і полягає у збільшенні кількості військ за допомогою протиправного примусового призову населення окупованих територій для ведення військових операцій. Мета загалом, від виконавця до виконавця може мати різні форми. Ми можемо бачити, що фактично суб'єктивна сторона також зав'язана на проходженні служби, чи патріотичною підготовку, яку проводять в лавах армії. Тобто, у даному

питанні потрібно визначити *mens rea* у формі розуміння суб'єктом наявності міжнародного збройного конфлікту, наявності захищених міжнародним гуманітарним правом і міжнародним кримінальним правом відносин (у нашому разі заборона примусу до служби окупаційній державі, і веденні військових операцій проти своєї держави), усвідомлення наслідків свого діяння, а також вольовий компонент.

Матеріальну частину правопорушення складає урегульовані відносини за допомогою статті 8 (2) (b) xv, що полягають у неприпустимості примусу до служби у збройних силах окупаційної держави та участі у військових операціях проти своєї держави у складі окупаційної армії. У цьому разі виконавець посягає на захищені відносини та загалом права надані жителю окупованої території за міжнародним гуманітарним правом, які передбачають закріплення за ним статусу, який не передбачає ведення бойових дій проти своєї держави та допомоги силам ворожої армії. Також важливою складовою виступає сам громадянин чи група таких громадян, відповідно до тексту статті 8 (2) (b) xv, зважаючи на наданий міжнародний та національний захист.

Actus reus складає саме порушення заборони примусу та примус до участі у військових операціях проти своєї держави у складі сил окупаційної армії, яка передбачає вчинення конкретних дій, що передбачають настання порушення захищеного права громадянина за Женевськими конвенціями і Римським статутом. У такому разі діяння має порушувати чинні норми міжнародного гуманітарного права, що викликають серйозне порушення права, і спрямовані проти осіб, що мають відношення до конфлікту. У цьому разі наслідки такого порушення провокують настання відповідальності на міжнародним кримінальним правом, і несе небезпеку громадянину, котрого примусово призвали.

Також інтерес складають час, місце, обставини, спосіб, але нас цікавить більше належність особи до лав збройних сил, що і визначає відносини громадянина окупованої території та окупаційної армії. Також в об'єктивну

сторону можна віднести безпосередньо сам конфлікт та його класифікацію за визнанням Ради Безпеки ООН та Прокурора Міжнародного кримінального суду. Так, це потрібно для визначення наявності порушення у рамках міжнародного збройного конфлікту, в іншому разі, порушення статті 8 (2) (b) xv буде неможливим. Таке положення неодноразово виловлювалось прокурором Міжнародного кримінального суду, а також передбачається Римським статутом, і виходить у зв'язку з тим, що ведення бойових дій в складі окупаційної армії неможливо, коли у країні, наприклад, громадянська війна. За таких умов неможливо говорити, що інша держава проводить дії із залучення громадян окупованої території проти своєї держави. Так, примусовий призов на території тимчасово окупованого Криму та примус до ведення військових операцій проти України вбачається порушенням статті 8 (2) (b) xv, а аналогічні дії на території так званих "ЛНР" та "ДНР" - під таку класифікацію не підпадають. Однак, після визнання Російською Федерацією цих територій у складі федерації, кваліфікація може змінитись [36].

Важливо також наголосити при розгляді статті 8 (2) (b) xv - це контекстуальний аспект. Так, для скоєння правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv необхідна наявність міжнародного збройного конфлікту, а також розуміння суб'єктом правопорушення, що: такий конфлікт існує, він є учасником конфлікту, він скоює правопорушення за Женевськими конвенціями і Римським статутом. На перший погляд, така ознака може бути поміщена в об'єктивну сторону порушення, але при визначенні порушення контекст грає провідну роль, тому виокремлення контексту в окрему категорію вбачається необхідним.

Так, розгляд складу правопорушення за національною системою можливе, так як все складається у правопорушення у спільних рисах та особливостях. Однак, якщо розглядати визначення складу правопорушення за діяльністю Міжнародного кримінального суду, то можна побачити, що фактично наведені вище складові укладаються у 3 визначення: *actus reus*, *mens rea* та контекстуальний аспект [36, с.8]. Детальніше розкриваються ці

положення в елементах порушення статті 8 (2) (b) xv: 1. Виконавець за допомогою примусу або погроз змусив одну або кілька осіб взяти участь у військових діях проти своєї країни чи збройних сил; 2. Така особа чи особи були громадянами ворожої сторони; 3. Діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту та було пов'язане з ним; 4. Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що засвідчували існування збройного конфлікту [19]. Слідуючи цим елементам, буде визначатись наявність правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv.

Відповідно до першого елемента, можна сказати, що для складу злочину потрібно, щоб: виконавець шляхом дії чи погроз, або інших методів змусив населення окупованих територій взяти участь у військовій операції; такі особи взяли участь у військовій операції. Тобто ми говоримо про дію виконавця, і її фактичні наслідки.

Відповідно до другого елемента, можна сказати, що для складу злочину потрібно, щоб особи, яких змусили прийняти участь у військових операціях проти своєї держави мали громадянство держави, проти якої ведуть військові операції.

Відповідно до третього елемента, необхідно щоб збройний конфлікт був міжнародним. У такому разі під збройним конфліктом розуміється конфлікт між двома та більше державами. Цікавий той факт, що у разі виникнення неміжнародного збройного конфлікту, наприклад як в Україні, він може стати міжнародним, якщо у даному випадку інша держава втручається у хід подій за допомогою своїх збройних сил, або деякі учасники збройного конфлікту діються від імені іншої держави. У цьому розрізі постає питання контролю держави над такими формуваннями, який визначається за допомогою визначення конкретних наданих інструкцій таким формуванням, надання завдання, наявність засудження чи схвалення таких дій у всіх можливих формах. Відповідно, контроль визнається існуючим у разі коли держава грає роль в організації, координації дій, плануванні військових операцій. Одним із критеріїв доказів такого зв'язку виступає планування

ведення міжнародного збройного конфлікту та його ведення підготовленими силами дії яких скоординовані та узгоджені із належними державними органами. Фінансування, надання озброєнь, навчання армії складає важливу частину контролю, і є критерієм визначення існування міжнародного збройного конфлікту, але тут буде грати роль те як держава забезпечує одну із сторін конфлікту, так як одна із сторін може легально закупати озброєння. Також важливо зазначити на тому, що у разі якщо одна держава заперечує існування міжнародного збройного конфлікту, то від цього не зникає фактичне існування стану війни.

Відповідно до четвертого елементу потрібно довести, що особа, яка вчинила правопорушення знала, що її дії мають відношення до міжнародного збройного конфлікту, і такій особі відомо про фактичні обставини існування такого міжнародного збройного конфлікту. Важливо зазначити, що у такому разі правопорушник може не надавати собі повну правову оцінку ситуації, йому достатньо усвідомлювати фактичні обставини, що дозволяють визначити його дії у світлі міжнародного збройного конфлікту.

З цього робимо висновок, що у разі деталізації, можна розглядати склад за національною схемою описуючи всі притаманні ознаки складу злочину. Схема визначення складу правопорушення за Римським статутом та діяльністю Міжнародного кримінального суду фактично містить у собі всі елементи складу правопорушення національної системи, з огляду на те, що вона спрощена кількісно, але не якісно.

Отже, склад правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv полягає у визначенні *actus reus*, *mens rea* та контекстуального аспекту, які фактично увібрали в себе поняття складу правопорушення за національною схемою. У такому разі Міжнародний кримінальний суд буде визначати на основі статті 30 Римського статуту - суб'єктивну ознаку (розуміння, намір), на основі контекстуального аспекту - наявність міжнародного конфлікту, і фактичну дію примусово спонукаючи громадян окупованої території до ведення військових дій проти своєї держави. Фактично, за відсутністю єдиного

кодифікованого акту, який би закріплював єдиний підхід до визначення складу міжнародного кримінального правопорушення, і за відсутністю прямого посилання на складові у Римському статуті - з цього виходить, що використовуючи змішаний характер визначення складу за міжнародним та національним правом, можна отримати приблизно однаковий підхід, який буде відрізнятися структурно, але концептуально визначає однакові речі.

2.2 Ознаки та форми правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Говорячи про ознаки правопорушення за статтею 8 (2) (b) xv, першочергово потрібно виділити таку ознаку, як – протиправність діяння. Нема порушення без закону, у нашому разі таку заборону встановлює Римський статут, що визначають примус до служби у збройних силах окупаційної держави та участь у військових операціях проти своєї держави у складі окупаційної армії, як серйозне порушення. Так, можна сказати, що протиправність може виявлятися, і це зрозуміло, у самому примусі до служби та участі у військових операціях проти своєї держави у формі активної дії чи допомоги для її вчинення відповідно до статті 25 Римського статуту [31]. Бездіяльність, у такому разі, також може бути протиправною, відповідно до статті 28 Римського статуту [31]. Так, вище командування чи навіть безпосереднє може чи ігнорувати дії своїх підлеглих, або мовчазно погоджуватись на такі дії, і таким чином, маючи повноваження для припинення та покарання винних осіб на основі законодавства вони обирають протиправну бездіяльність.

Наступна ознака – шкода чи збитки. Вбачається очевидним, що протиправні дії викликають шкоду комплексного характеру для національного і міжнародного рівнів. У такому разі, розглядаючи міжнародну шкоду, потрібно сказати, що першочергово такі дії посягають на міжнародні інтереси та захищені міжнародним гуманітарним правом

відносини. Таким чином, на міжнародному рівні такі дії провокують порушення загальне та безпосереднє, тобто таке, що впливає на захищених осіб тут і зараз. Так, виходить, що захищений інтерес громадянина, на національному рівні, полягає у забороні примусу до служби в збройних силах окупаційної держави та забороні участі у військових операціях проти своєї держави у складі окупаційної армії. Таким чином, сама шкода полягає у порушенні заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави та веденні військових операцій проти своєї держави, зважаючи на серйозність порушення, наявність захищених відносин, порушенні міжнародного правопорядку, миру та безпеки. Така шкода, на перший погляд не виглядає такою небезпечною, але, якщо детально розглянути це питання, то у такому разі можна побачити, що разове масове чи просто часте порушення, провокує загальне падіння заборон та несе небезпеку одразу всій світовій спільноті. У такому разі недопущення порушень та міжнародне регулювання вбачається необхідною діяльністю для забезпечення права та недопущення шкоди.

Якщо від діяльності існує шкода, то повинен бути і причинно-наслідковий зв'язок. Розглядаючи питання порушення заборони примусу і діяльності, які передують цьому, потрібно зазначити, що цей зв'язок формується за результатом довгої ланки наказів та дій військового командування вищих та нижчих ланок. У такому разі, можна сказати, що зв'язок являє собою певну ланку: наказ – виконання – наслідок. Для нашого правопорушення важливою ланкою, що визначає початок порушення – це наказ. Без наказу, не вчинюються дії, що призводять до виконання примусу і настання шкоди за результатами ведення військових операцій проти своєї країни населенням окупованих територій. Для порушення важливо мати причинно-наслідковий зв'язок, так як він визначає наявність злочину.

Наступна ознака, виходить із *means rea*, і полягає у свідомості та вольовому характері. Описуючи дане порушення, можна сказати, що особа, які виконує злочинний наказ ясно усвідомлює протиправність діяння та

існування міжнародного збройного конфлікту, і не маючи особливих збудників, які вводять особу до стану афекту, факту свідомості спричинення порушень майже неможливо уникнути. А наступна частина полягає у тому, що особа, яка знає про те, що виконувати явно злочинний наказ: по-перше - заборонено, а по-друге – його можна не виконувати, що не тягне за собою санкції національної (а у результаті і міжнародної).

Наступна ознака, виходить із всього попереднього, і визначається відповідальністю. За результатами вчинення примусу до служби та примусу до участі у військових операціях проти своєї держави у складі окупаційної армії, настає відповідальність, що складає ознаку правопорушення. Так, якщо діяння винне та заборонене, із наявним механізмом захисту, то за порушення має наступати відповідальність, як у національному праві, так і у міжнародному.

Наступні ознаки вже більш притаманні самому порушенню. Так, можна виділити, що особливу ознаку складає те, що порушення вчиняється під час міжнародного збройного конфлікту. Порушення вчинюється проти громадян противної держави. Порушення вчинюється за участю збройних сил. Участь громадян у військових операціях проти своєї держави у складі основних чи допоміжних сил окупаційної держави. Добровільний, примусовий чи вимушений вступ до служби.

Розглядаючи питання, можливо також визначити форми порушення, так як не лише примус, у тому вигляді, коли особу буквально ловлять на вулиці та відправляють до ворожого військкомату з подальшим відправлення до зони ведення військових операцій, а можливі й інші варіанти.

Таким чином, одразу можна сказати, що форма примусу може бути прямою та непрямою. Пряма форма примусу, полягає у вчиненні примусових дій, які можуть полягати, наприклад, у насильному зборі в військкомат окупаційних військ для подальшого прийняття на службу особи, що є громадянином противної сторони для участі у військових операціях проти своєї держави. Також, для примусу можуть відкрити кримінальне

провадження, і почати переслідування особи, чи членів сім'ї. Кримський досвід демонструє нам, що всілякого роду примусові заходи та дії прямого характеру впливу є регулярною справою. Також, стосовно прямого тиску, окупаційна держава може впливати на громадян противної сторони за допомогою тиску звільнення із роботи, а також подальшої неможливості отримати її.

Непрямий примус вбачається комплексом заходів окупаційної держави, які націлені на те, щоб добровільно змусити громадянина противної держави до вступу до їх збройних сил та участі у військових операціях проти своєї держави. У такому разі можуть створюватись спеціальні гуманітарні умови, при яких вступ в армію може стати єдиним виходом для збереження життя. Широкого розповсюдження у наші дні набула стара, проста, але доволі ефективна – пропаганда. Даний інструмент впливає на все населення, довго та методично. За використанням його, мало хто в результаті може сказати, що він був змушений, да і загалом пропаганді приділяють замало уваги, так як не вбачають великого впливу, але саме такі методи і є рушійною силою примусу. Також потрібно наголосити на формуванні військово-патріотичних організацій. Таким чином, на окупованих територіях проводиться вплив на населення окупованих територій, у поєднанні із пропагандою, в результаті чого, громадяни противної держави можуть бути змушені до служби, та позитивно відноситись до ведення військових операцій проти своєї держави. Так, за недавніми подіями, ми можемо побачити, що такі організації, як виявилось, тісно співпрацюють із військкоматами, і можуть потенційно призивати на службу таких учасників організації з подальшим направленням до зони ведення військових операцій.

Так, можна побачити, що Міністерство оборони Російської Федерації умисно та цілеспрямовано направляє гроші на військово-патріотичне виховання та заходи, щоб створити лояльні думки у сторону окупаційної армії не тільки у головах дітей, які є майбутніми призовниками, а й у дорослого населення, яке може бути опосередковано змушене до вступу на

контрактну службу, або бути призваними у період воєнного стану. У будь-якому разі, такий підхід ясно показує, як окупаційна армія, на той період відносно мирного стану ігнорувала положення Женевських конвенцій і Римського статуту, це не говорячи про те, що навіть зараз, коли йдуть бойові дії – сили окупанта активізували свої наміри кров'ю жителів тимчасово окупованого Криму вести свою збройну агресію проти України. Призовників примусово доставляють до військкоматів, навіть без вручення повісток, що на даний момент порушує статтю 51 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, але зважаючи на характер бойових дій, буде також порушена стаття 8 (2) (b) xv у разі залучення мобілізованих до виконання військових операцій проти своєї держави.

Стосовно непрямого примусу також потрібно зазначити на видачі паспортів окупаційної держави, і знищення паспортів попередньої держави. У результаті такої діяльності особа набуває зобов'язань, а саме військових зобов'язань перед окупаційною державою, і це у результаті також буде непрямим заходом примусу до служби і участі у військових операціях, так як невиконання такого обов'язку буде означати для особи кримінальну відповідальність.

Міністерство закордонних справ України 16. 06. 2020 року висловила протест, який стосувався того, що мешканці тимчасово окупованого Криму у разі відмови від отримання паспорта для них створювались штучні обмеження права на працю, медичний захист, соціальну та пенсійну допомогу [32].

Для того, щоб зрозуміти масштаби проблеми, потрібно навести статистику, яка визначила, що з моменту 2015 року, на примусову службу в тимчасово окупованому Криму було направлено 34 тисячі осіб, які не мали проходити її відповідно до Женевських конвенцій [26]. На даний момент, ми можемо спостерігати, що призвані жителі тимчасово окупованого Криму навіть беруть участь у військових діях проти України, що складає зміст воєнного злочину статті 8 (2) (b) xv.

Отже, можна виділити загальні та спеціальні ознаки порушення, які притаманні статті 8 (2) (b) xv Римського статуту. До загальних ми відносимо: протиправність діяння, шкода, свідомість та вольовий характер, причинно-наслідковий зв'язок, відповідальність. До спеціальних ознак можна віднести: порушення вчиняється під час міжнародного збройного конфлікту, порушення вчинюється проти громадян противної держави, порушення вчинюється за участю збройних сил, участь громадян у військових операціях проти своєї держави у складі основних чи допоміжних сил окупаційної держави, добровільний, примусовий чи вимушений вступ до служби. Відповідно, за цими ознаками можна відрізнити порушення статті 8 (2) (b) xv від, наприклад, статті 8 (2) (a) v. Форма порушення, за наведеними вище положеннями, може бути в прямій та непрямій формі, які передбачають різні підходи та різний тиск на особу, для досягнення того ступеню примусу, коли особа буквально загнана в куток, і не має можливості отримати захист за Женевськими конвенціями та Римським статутом. Можна сказати, що незалежно від форми порушення, це все ще порушення, яке впливає на захищену особу права якої не можуть бути порушеними, особливо коли йдеться мова про окуповані території, на які громадяни противної сторони перебувають у найбільш вразливому стані, так як ні держава, ні правозахисні організації, а подекуди і міжнародні організації не зможуть надати допомогу. У цьому світлі, треба констатувати, що єдиного підходу до визначення форм та ознак міжнародних правопорушень не встановлено, і визначення характерних ознак та форм залишається компетенцією належних міжнародних організацій та міжнародних трибуналів.

РОЗДІЛ 3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУС ДО СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

3.1 Зміст та кваліфікація примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України відповідно до міжнародного кримінального права

Відповідно до положень міжнародного публічного права, окупація Криму визнається за статтею 2 Женевських конвенцій міжнародним збройним конфліктом. Окупаційна влада Російської Федерації засуджується та є незаконною окупацією, і відповідно на цій території діють Женевські конвенції IV, а також поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду. Примушення населення окупованої території до служби окупаційній державі, а також залучення таких громадян до військових операцій є воєнним злочином.

У випадку тимчасової окупації Криму було визнано порушення Російської Федерації статті 2 (4) Статуту ООН [35], що дає змогу надати класифікацію діям стосовно громадян України, як правопорушення вчинені на момент збройного конфлікту. Відповідно, територія Криму має статус окупації, який дає змогу фіксувати порушення за допомогою статті 8 (2) (b) xv.

Важливо зазначити, що у своїй доповіді 2019 року стосовно досудового розслідування Міжнародним кримінальним судом, було встановлено: «В останні дні лютого 2014 року почалося зростання протестів проти нового уряду України, особливо у східних областях країни та Сімферополь, столиця Автономної Республіки Крим. У ніч з 26 на 27 лютого 2014 року озброєні особи, здебільшого одягнені в уніформу військового зразка, щодо яких Російська Федерація пізніше визнала, що це були її військовослужбовці, разом із місцевими ополченцями поступово встановили контроль над

Кримським півостровом. 18 березня Російська Федерація оголосила про офіційне включення тимчасово окупованого Криму на територію Росії. З того часу Росія продовжує здійснювати ефективний контроль за цією територією» [51].

Ці дії є важливими для того, щоб кваліфікувати порушення, як міжнародні, тобто поширити дію Женевських конвенцій та Римського статуту на ці території. З самого початку на окупованих територіях порушувалось право громадян не бути змушеними до служби окупаційній державі і не брати участь у військових операціях, але одразу в 2015 році була запроваджена низка дій, які спочатку замінили громадянство населення цих територій, а у результаті зміни громадянства прийшла і строкова служба, також відомі факти примусу громадян тимчасово окупованого Криму до захоплення адміністративних будівель та виконання інших завдань військового спрямування. За ухиляння від строкової служби, населення окупованих територій піддавалось прямим та непрямим засобам і методам примусу, а також відкривались кримінальні провадження стосовно ухиляння, що явно суперечить Женевським конвенціям і Римському статуту.

Наприклад, вважаємо за доцільне навести коментар Міністерства закордонних справ 06.04.2020 стосовно чергового строкового призову на тимчасово окупованій території Криму: «Крім того, у доповіді Генерального секретаря ООН «Ситуація з правами людини у тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна» від 2 серпня 2019 року, яка була підготовлена на виконання резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/73/263, відзначається, що, починаючи з 2015 року, на службу до Збройних Сил Російської Федерації було призвано не менше 18 тис. кримчан. Звіт також фіксує численні факти кримінальних переслідувань окупаційною російською владою жителів Криму за небажання служити у російській армії» [32].

Відповідно, для того щоб зафіксувати факт порушення статті 8 (2) (b) xv потрібен прямий зв'язок із окупацією чи збройним міжнародним

конфліктом, або навіть усе одразу. Події 2022 року надали нам достатньою кількістю прецедентів, коли населення окупованих примусово мобілізують, і у результаті відправляють на участь у військових операціях проти України. У даному розрізі ми можемо побачити, що присутні усі ознаки порушення статті 8 (2) (b) xv – громадяни примусово беруть участь у військових операціях проти своєї держави у складі основних збройних сил окупаційної держави.

У цьому світлі, навіть референдум 2014 року, видача паспортів Російської Федерації, та будь-які дії, що націлені на залучення населення окупованих територій до служби окупаційній державі – не звільняють Російську Федерацію від міжнародної відповідальності та зобов'язань стосовно переслідування винних осіб, що виступали виконавцями правопорушення, однак у попередніх розділах було наочно показано, що такі переслідування можуть мати чисто символічний характер, і верховенство права не буде дотримано. Так чи інакше, у будь-якому випадку, на даний момент та раніше – долучати до служби населення окупованих територій і використовувати їх проти своєї держави на основі автоматичної видачі громадянства заборонено, так як це веде до прямого порушення міжнародного гуманітарного права та безпосередньо статті 8 (2) (b) xv за визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

У такому разі за Женевськими конвенціями і Римським статутом порушення статті 8 (2) (b) xv – це серйозне порушення права та воєнний злочин, що веде за собою низку дій щодо притягнення до відповідальності винних осіб та матеріальної відповідальності держави загалом стосовно відшкодування збитків.

На даний момент часу, Україна спільно із Міжнародним кримінальним судом збирала інформацію про вчинення порушень на тимчасово окупованих територіях в умовах збройного конфлікту, вивчала ситуацію тощо.

Відповідно, у своєму звіті щодо попереднього розслідування Ситуації в Україні, було визначено порушення положень Римського статуту у контексті

тимчасової окупації Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей. Була визначена комплементарність, яка полягала у двох моментах: 1) випадки, коли компетентна влада України не вчиняла дій для розслідування порушень, але могла; 2) випадки коли влада знала про порушення, але за обставинами не могла вчинити правосуддя.

Були визначені серйозні порушення різної ступені тяжкості, порушення статей 7 та 8 були виявлені у великих кількостях, в різних масштабах та при різних факторах впливу. Офіс прокурора зібрав інформацію з різних джерел. Він направляв запити стосовно проведення розслідувань до Української сторони та отримав відповіді про ведення проваджень у справах та результати проваджень. При надісланні аналогічного запиту до Російської Федерації, відповіді вони не надали, фактично проігнорували запит.

На основі отриманої інформації, Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду прийшов до висновку, що розслідування органами України порушень за Римським статутом – відповідає вимогам правосуддя і цілі документу. Відповідно, Міжнародний кримінальний суд дійшов до висновку, що параметри для проведення розслідування дотримані стосовно предмету, належності, інтересів правосуддя.

При виконанні своїх обов'язків та роботи Міжнародний кримінальний суд розраховує на всеосяжну підтримку всіх заінтересованих сторін, конструктивне відношення до ситуації всіма сторонами включаючи Міжнародний кримінальний суд, а також визначити порядок забезпечення правосуддя із Російської Федерації у рамках міжнародних та національних дій [52, с.68-72].

Виходить, що на даний момент, Міжнародний кримінальний суд провів лише збір інформації і розпочав розслідування, на основі зібраних фактів і отриманої від української сторони інформації, на основі котрої можна говорити про порушення статті 8 (2) (b) xv Римського статуту. На даний момент ми маємо лише перспективу того, що винні особи будуть притягнуті до відповідальності. У даному розрізі Міжнародний кримінальний суд вірно

оцінив факти і розпочав розслідування, а українська сторона відповідно до своїх зобов'язань здійснює свою юрисдикцію щодо відповідних правопорушень з дотриманням верховенства права і справедливо відноситься до своїх громадян, які були зсушені до служби та ведення бойових дій проти неї. З третього березня 2022 року Міжнародний кримінальний суд відправив в Україну групу слідчих та правників для збору інформації, прокурор Карім Хан також відвідав Україну для збору доказів. Відповідно, Карім Хан зазначив при своєму візиті на такому: "Моє послання було чітким: ми готові працювати з усіма відповідними національними органами для отримання інформації, створення колективних зусиль для встановлення істини та забезпечення того, щоб особи, які відповідають за міжнародні злочини, притягувалися до відповідальності в суді. Я щиро вдячний за готовність Міністра закордонних справ та Генерального прокурора зустрітися у надзвичайно складний для всіх в Україні час" [54].

Відповідно у звіті прокурора Міжнародного кримінального суду за 2021 рік, можна знайти таке положення про Ситуацію в Україні: «11 грудня 2020 року Канцелярія Прокурора оголосила про завершення попереднього розгляду ситуації в Україні, зробивши висновок про наявність розумних підстав вважати, що були скоєні військові злочини та злочини проти людяності та що були дотримані встановлені законом критерії для початку розслідування. В очікуванні наступного кроку – отримання судового дозволу на порушення розслідування – Канцелярія продовжувала вживати заходів щодо збереження цілісності будь-якого майбутнього розслідування ситуації» [53].

Відповідно, як зазначалось вище, заборонені усі дії населення окупованих територій стосовно допомоги та праці для приготування та проведення військових операцій.

Так за час окупації неможливо точно виділити коло відповідальних осіб, що повинні постати перед відповідальністю Міжнародного кримінального суду, але можливо сказати, що це будуть керівні особи, особи

які очолили контроль над територією в період окупації, командири, військові комісари тощо. Саме такий перелік категорій державних службовців, скоріш за все буде притягнутий до відповідальності. У зв'язку із тим, що Російська Федерація не допускала міжнародні контролюючі організації до своєї діяльності на території окупованих територій, неможливо визначити кожна справу з примусового призову на службу окупаційній армії і участі таких осіб у військових операціях проти України. Однак, зафіксовані переслідування на територіях стосовно ухилення від служби, деякі особи були навіть засуджені, а також можна спостерігати міграційний рух з окупованих територій для уникнення служби окупаційній державі незважаючи на отримане громадянство.

Усі наведені вище свідчення говорять нам про наявність примусовості, а також потрібно брати до уваги дію пропаганди і «збільшення прийнятності серед населення окупаційної армії», як зазначено у документі Міністерства Оборони Російської Федерації стосовно витрат на військово-патріотичне забезпечення окупованих територій. Наведені вище факти, а також непоодинокі кримінальні переслідування громадян України, дозволяють Міжнародному кримінальному суду обґрунтовано допускати, що порушення права гарантованого статтею 8 (2) (b) xv – вчиняється систематично та керується органами окупаційної держави, вчинене низкою посадових осіб Російської Федерації. Також важливо зазначити, що військовослужбовці, які прибули на службу за контрактом часто направлялись Російською Федерацією на отримання бойового досвіду на територію окремих районів Донецької і Луганської областей, а отже вели бойові дії проти України, що спровокувало порушення статті 8 (2) (b) xv. На момент 2022 року участь примушених строковиків військовослужбовців набраних на окупованих територіях у військових операціях беззаперечний факт.

Відповідно до наведеної інформації та відкритих даних, можна сказати, що для уникнення порушення заборони на території окупованих територій потрібно вжити таких дій: заборонити примус громадян України до служби

окупаційній державі, заборонити кримінальне переслідування за уникнення служби, повазі до законів України, не виконувати планові призови, не використовувати прямі та непрямі засоби та методи примусу, припинити порушення заборони примусу, дотримуватись наданим населенню окупованих територій прав, утриматись від введення кримінальної відповідальності населення окупованих територій за ухилення від служби, забезпечити доступ до правосуддя, допустити міжнародні місії до нагляду за дотриманням прав гарантованих Женевськими конвенціями і Римським статутом, не використовувати громадян противної сторони у своїх основних та допоміжних силах, не долучати громадян противної сторони до військових операцій.

Якщо держава, у нашому випадку Російська Федерація, робить протилежні речі наведеним вище, то дані дії складають зміст порушення, який перебуває у роздробленій формі багатьох міжнародних актів, що не передбачають цілісного бачення змісту порушення заборони примусу в світлі статті 8 (2) (b) xv. Так, виконання прямо протилежних дій буде складати зміст порушення загалом, та на окупованих територіях України.

Отже, кваліфікація порушення заборони примусу на тимчасово окупованих територіях України до збройних сил окупаційної держави визначається, як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права скоєне у мирний та військовий час, під час ведення військових операцій, та за використанням усіх прямих та непрямих методів примусу, які визначаються забороненими за міжнародним правом, а також неодноразово були засуджені у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, за яку будуть нести відповідальність керівні особи Російської Федерації, деякі члени військового командування, а також причетні особи у контексті міжнародного збройного конфлікту. Зміст порушення, у такому разі полягає у вчиненні Російською Федерацією дій матеріального та процесуального характеру, які націлені на запровадження репресивних та примусових методів для призову громадян України для подальшої їх участі у військових операціях проти неї, які

першочергово змушують особу вступити до лав збройних сил і потім участі у бойових діях проти України, а також стосовно недопущення міжнародних моніторингових місій із дотримання прав людини на окуповані території для недопущення розповсюдження подібної інформації у світі, а також уникнення відповідальності. Фактично зміст складають: примус до служби громадян України, кримінальне переслідування за ухилення від служби, порушення прав на працю та соціальне забезпечення, виконання планових призовів, змушення до участі у військових операціях населення окупованої території, недотримання прав, недотримання права на справедливий суд, недопущення міжнародних місій для моніторингу ситуацій.

3.2 Провадження щодо примусу до служби в збройних силах Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України на національному рівні

За визнанням юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно Ситуації в Україні держава має фіксувати злочини відповідно до тексту Римського статуту і вживати необхідних дій стосовно розслідування та винесення рішень. У 2015 році за результатом визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду постала потреба фіксування та початку ведення проваджень, проведення розслідувань за національним правом.

Прокуратура АР Крим та міста Севастополя відіграє провідну роль у розслідуванні кримінальних проваджень воєнного характеру, які порушують міжнародне гуманітарне право та які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Наш законодавець передбачає інкримінацію порушення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави і ведення бойових дій проти України за статтею 438 Кримінального кодексу України – порушення законів та звичаїв війни. Відтак, стаття 438 Кримінального кодексу України окрім свого змісту, набуває ще й додаткового за використанням наведених вище актів з усіма

проголошеними серйозними порушеннями законів та звичаїв ведення війни, а отже і й статті 8 (2) (b) xv. Згідно із звітом Національної поліції України, на даний час за статтею 438 «воєнні злочини» перебувають близько десяти тисяч кримінальних провадження за фактами вчинення злочинів російськими військовослужбовцями, серед яких перебувають порушення статті 8 (2) (b) xv. За даними прокуратури: «за порушення законів та звичаїв війни повідомлено про підозри 14 особам з числа представників окупаційної адміністрації Російської Федерації в Криму. За результатами здійснення спеціального досудового розслідування, вперше по «кримським справам» скеровано до суду 6 обвинувальних актів за ст. 438 Кримінальним кодексом України... Відтак, заочно судитимуть: двох окупаційних військових комісарів, які причетні до примушування кримчан служити в збройних силах держави – окупанта» [5].

Потрібно зазначити на тому, що Російська окупаційна прокуратура в Криму розпочала на тимчасово окупованих територіях 267 кримінальних проваджень стосовно ухилення від служби жителями окупованих територій в армії Російської Федерації. Це потенційно нам говорить про примусовий характер та ігнорування наданого права жителям окупованих територій. Однак, як нам відомо, службу на цих територіях проходили від 18 до 34 тисяч осіб, і лише 267 справ зафіксовано на момент 2021 року, і тут постає питання, підсудності осіб що служили. У такому разі неможливо говорити, що особи, зазнавши примусових заходів, будучи у максимально вразливому стані мають нести відповідальність. Прокуратура відзначає, що такі особи, що проходили службу з 2015 року і до сьогодні – не будуть піддані обвинуваченням, зважаючи на те, що саме вони стали жертвами виконання посадовими особами злочинних наказів зрадниками держави та посадовими особами, але буде взятий факт того, як вони відносились до ведення бойових дій [20]. Це вбачається логічним та справедливим поведінням зі сторони України, так як статус, право та положення осіб, що захищені за

Женевськими конвенціями та Римським статутом було навмисно порушене окупаційною владою, що здійснює ефективний контроль над територією.

Одразу можна сказати, що під відповідальність підпадають військові комісари, які порушують заборону призову на службу в збройних силах окупаційної держави і примушують таким чином призовників до ведення військових операцій проти України. Можна побачити, що органи прокуратури зосередились першочергово на виконавцях, якщо можна сказати, першої ланки, тобто тих, що безпосередньо на місцях здійснюють порушення, однак можливі фігуранти справи чи навіть великої кількості справ не полягають лише у виконавцях першої ланки.

Також було повідомлено про підозру військовому комісару Білогірського району Республіки Крим, все за аналогічною статтею 438 Кримінального кодексу України, у зв'язку із виконанням злочинних наказів військового керівництва армії Російської Федерації та проведення чотирьох призовних кампаній у відповідному районі за 2019-2020 роки. За інформацією прокуратури встановлено, що: «підозрюваний, громадянин України, до окупації півострова обіймав посаду керівника радіовідділення військової частини у м. Сімферополь. Пізніше, зрадив присязі на вірність народу України та перейшов на службу до армії держави-окупанта, а з 2019 по 2020 роки обіймав посаду «військового комісара Білогірського району Республіки Крим» [25]. Важливо зазначити, що особи по закінченню проходження служби в окупаційній державі отримують пропозицію вступити на контрактну службу, і продовжити службу, яка часто супроводжується «відрядженням» і дуже часто в окремі райони Донецької і Луганської областей для отримання бойового досвіду.

За 18 жовтня 2021 року керівник Прокуратури АР Крим та міста Сімферополь зазначив, що: «Ми встановили та повідомили про підозри у вчиненні воєнного злочину 10 військовим комісарам різних районів окупованого Криму, серед яких і так званий військовий комісар Республіки Крим. На розгляді в суді також перебувають обвинувальні акти стосовно

військового комісара Сімферопольського району та міста Алушти, а також військового комісара міста Феодосії та Кіровського району Республіки Крим, скеровані за результатами здійснення спеціального досудового розслідування» [13]. З цієї заяви можна зробити висновок, що порушення носить систематичний та масовий характер, і дозволяє нам зробити висновок, що Російська Федерація цілеспрямовано порушує право населення окупованих територій. У цьому розрізі неможливо говорити, що автоматичне набуття громадянства цим населенням може створити ефективне правове національне та міжнародне підґрунтя для законного призову на службу чи ведення цими особами військових операцій, які на даний момент вчиняються не лише на території Сирії, як фіксувалось раніше, а й проти самої України на момент 2022 року. Вбачається очевидним, що першими на лаву підсудних, як в Україні так і в Міжнародному кримінальному суді будуть представлені військові комісари, що систематично та свідомо проводили призовні кампанії, а за ними і командири, які не були проти участі населення окупованих територій у військових операціях проти України. Це стосуються усіх родів військ.

Аналогічні підозри висунуто і військовому комісару міста Красноперекіпськ та Красноперекіпського району Республіки Крим, за аналогічною статтею 438 Кримінального кодексу України. Виконував злочинні накази військового керівництва Російської Федерації та проводив призовні кампанії, а також проводив сприяння для проведення призовних кампаній в інших районах тимчасово окупованого Криму [20]. Стаття передбачає позбавлення волі на строк від 8 до 12 років. Тут ми можемо спостерігати, що окрім того, що відповідальність настає безпосередньо за сам призов, а й за сприяння виконання призовних кампаній. У такому разі кількість причетних осіб зростає, і поширюється на всіх, хто забезпечував діяльність на території серед належних державних службовців, скоріше за все вищого порядку, так як в їх компетенції зупиняти порушення права.

Однак, вони чи підтримують порушення, чи злочинно не вчиняють дій для протидії їм.

Наступний порушник не є військовим комісаром, та був затриманий при спробі в'їзду до території України, який звинувачується у систематичній допомозі окупаційним органам стосовно проведення призовних кампаній у тому числі. Особі, так як і іншим комісарам, прийдеться відповідати за статтею 438 Кримінального кодексу України. За даними прокуратури, звинувачений в 2016-2017 роках уклав відповідні договори із військовим комісаром, та допомагав проводити незаконний призов на окупованих територіях. Таким чином провівши допомогу в чотирьох кампаніях. Безпосередньо ним надавались транспортні послуги у формі надання транспортних засобів для перевезення призовників до військкоматів. Було заплановано, і проведено близько 500 рейсів на 3.200 тисячі призовників [33]. У цьому разі класифікація злочину проходить за статтями: 27 ч. 5 Кримінального кодексу України, 438 ч. 1 Кримінального кодексу України. Тобто, це порушення законів та звичаїв війни у поєднанні із співучастю. Відповідно, ми можемо бачити, що особи які не пов'язані із військовою діяльністю напрямку, можуть також бути засуджені за статтею 438 Кримінального кодексу України, і перелік послуг, що може допомагати окупаційній владі проводити кампанії призову - невичерпний. Але ці послуги мають відповідати вимогам, при яких діяльність можна визначити такою, що має вирішальне та пряме відношення до проведення примусового призову громадян на службу окупуючи державі. Наприклад, якщо підприємство з виготовлення кулькових ручок продала партію у військкомат, і ними були підписані документи, то за статтею 438 Кримінального кодексу України у поєднанні із статтею 27 Кримінального кодексу України – їх засудити неможливо. Однак, якщо особа надавала інформацію про призовника, наприклад місце переховування, або безпосередньо сама насильно привела призовника до військкомату – то це можна кваліфікувати за наведеними вище статтями. Як зазначалось вище – дії стосовно співучасті мають бути

безпосередньо націленими на виконання примусового призову, незалежно від характеру діяльності. Таким чином, особа, зважаючи на події 2022 року, допомагала військовому комісару проводити нелегальний призов громадян України на службу, які на даний момент ведуть військові операції проти України.

Наступна справа стосується колишнього старшого помічника військового комісара, який на даний момент сам є військовим комісаром з 2020 року. У даному випадку нас цікавить те, що його порушення розпочались безпосередньо у момент набуття ним звання старшого помічника комісара, який допомагав у той час діючому комісару проводити призовні кампанії [23]. Йому вдалось провести вже 6 призовних кампаній, але нас цікавить той факт, що у цьому разі він, будучи у званні старшого помічника комісара, надавав допомогу та виконував злочинні накази стосовно призовних кампаній. У цьому разі можна констатувати, що відповідальність настає не лише за прямим виконанням злочинного наказу комісаром, а й особами що отримували накази від комісара і вчиняли дії стосовно реалізації примусового призову на службу в збройні сили окупаційної держави. Однак його підвищення до комісара трохи змінює відповідальність, але помічники будуть мати відповідальність меншу, хоча за суттю не менш сурову. Важливо зазначити на тому, що такі призовники на даний момент проходять службу та ведуть військові операції на території України проти неї, а отже і дії комісара порушують статтю 8 (2) (b) хv.

Важливо зазначити, що не лише колишні військові комісари та помічники комісара з колишнім громадянством України можуть нести відповідальність. Також на посади призначаються військові комісари із Російської Федерації. У такому разі деякі з них проводили, за інформацією прокуратури 5 призовних кампаній, і мають понести відповідальність за законодавством України, та міжнародним правом [22]. У такому разі, для української прокуратури не вбачається різниці між громадянами України, які перейшли на сторону Російської Федерації, та громадянами Російської

Федерації, що були назначені на тимчасово окуповані території України для проведення призову. Так, це має різницю лише у тому разі, коли Україна не може здійснити правосуддя, а Російська Федерація має видати особу Міжнародному кримінальному суду чи іншим спеціальним судовим органам, що вона не виконає скоріше за усе.

Важливо зазначити на тому, що порушення статті 438 Кримінального кодексу України також може спровокувати підготування плану проведення призову на окупованих територіях, як форми порушення заборони примусу до служби та готування до злочину за міжнародним та національним правом [27].

Згідно із статтею 51(1) Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, прокуратура також зосереджує свою увагу на використанні пропаганди, як засобу примусу. Так у порядку спеціального досудового розслідування було скеровано обвинувальний акт за статтею 438 Кримінального кодексу України до керівника регіонального штабу Юнармії м. Севастополя. У даному випадку прокуратура установила, що даний керівник був відповідальний за пом'якшення відношення населення до окупаційних військ та забезпечував позитивний імідж армії, виховання позитивного ставлення до служби в армії Російської Федерації серед дітей. Обвинувачений проводив пропагандистську діяльність стосовно добровільного вступу до лав армії Російської Федерації, а також діяльність із створення основ військово-патріотичного виховання на користь армії Російської Федерації в закладах освіти. Фактично створив базу майбутніх призовників, які будуть вести військові операції проти України [30].

Таким чином, обвинувачений порушив як статтю 8 (2) (b) xv так і 51 статтю Женевських конвенцій IV, зважаючи на те що хтось залишився на контрактну службу, а деякі призовники стокової опинились у зоні ведення бойових дій проти України. У зв'язку з чим можна констатувати також порушення статті 438 Кримінального кодексу України. Так, можна сміливо сказати, що навіть наведена вище діяльність представляє інтерес для органів

прокуратури і загалом порушує як міжнародні акти, так і національні. У такому разі неможливо заперечувати, що створення позитивного іміджу можна визначити, як засіб непрямого примусу, так як у свідомості громадян виховують ігнорування наданим їм прав за Женевськими конвенціями і Римським статутом, а отже порушує право тут і зараз, та потенційно порушує у майбутньому, так як покоління буде призване на службу окупаційній державі і буде вести бойові дії проти своєї держави.

Відповідно на території так званих «ЛНР» та «ДНР» проходять аналогічні кампанії призову, які також фіксуються Донецькою обласною прокуратурою та Луганською обласною прокуратурою, хоча збір даних там ще більш ускладнений ніж у Криму. Та загалом ситуація більш складна, так як часто особи поповнюють бойові втрати ворога на лінії розмежування, а отже і беруть участь у військових операціях. Також часто такі особи долучаються до патрулів і діяльності на блок-постах.

Одному із керівників відділу військового комісаріату, громадянину України у віці 58 років повідомили про підозру за порушенням статей 438 Кримінального кодексу України, 110 Кримінального кодексу України, 260 Кримінального кодексу України. Так, будучи комісаром в Луганську він здійснював насильний призов до лав так званої «Народної міліції ЛНР», а також впроваджував та організовував системи примусового призову [11]. Тут можна побачити, що порушення статті 438 провокує не тільки сам примус, а й створення підґрунтя чи основ здійснення примусового призову.

Стосовно комісарів, стає зрозуміло, що ситуація та порушувана стаття аналогічні статті у тимчасово окупованому Криму, та порушується за виконанням приблизно однакових дій, які спрямовані на організацію та реалізацію примусу.

Наступне порушення статті спровокували учасники незаконного збройного формування «Козацької національної гвардії всевеликого війська донського ім. М. І. Платова», за фактом досудового розслідування у суд був відправлений обвинувальний акт за фактом примусу громадян України до

виконання дій військово-примусового характеру, а саме – відривання траншей та улаштування фортифікаційних споруд у місцях на території фронту під страхом розстрілу та використання сили. Акт стосується 4-х учасників цієї групи, і передбачає від 15 років позбавлення волі і довічне ув'язнення. У цій ситуації, майже книжковий варіант примусу та порушення статті 51 Женевських конвенцій IV з статтею 8 (2) (b) xv Римського статуту, якщо розглядати діяльність примушених осіб у світлі діяльності у допоміжних інженерних сил. Також тут ми можемо бачити вже не лише факт призову на службу, а й порушення прав громадян окупованих територій, які полягають у недопущенні їх участі у виконанні примусових робіт військового спрямування, що загалом по палаті не є часто документованим на окупованих територіях [12].

Наступна справа стосується студента, який у 2014 році відмовився від навчання, і подався до лав так званої «Народної міліції ЛНР», під впливом непрямого примусу. Йому була оголошена підозра за фактом діяльності на блок-постах і за використання знаків розрізнення, що допомагає ідентифікувати дії чоловіка, як порушення територіальної цілісності [14]. Особи, які проходили строкову службу на території тимчасово окупованого Криму – не вважаються порушниками, і не будуть нести відповідальність за службу окупаційній державі. А у цьому разі, чоловік міг би і уникнути відповідальності, але його ставлення та фактичні вчинені дії порушують інші статті Кримінального кодексу України, які не дозволяють уникнути відповідальності. Також до відповідальності буде залучена особа, яка допустила участь цього громадянина у військових операціях та загалом призвала його.

Таким чином, ми можемо бачити, що особи, які вчиняють фактичні дії, які отримані у формі наказу від окупаційної влади, чи вони самостійно обрали їх – не дозволяють повністю уникнути відповідальності, так як вони виконували злочинні накази окупаційних військ, і навіть робили це ефективно не бажаючи повернутись до України чи здатись у полон тощо.

Так, можна сказати, що для органів прокуратури буде важливе суб'єктивне ставлення до вчиненого та деяка кількість фактів, які дозволять визначити ступінь відповідальності або її відсутність.

Умови в так званій «ДНР» також відповідає наведеним вище справам, і, фактично, дублює положення і статті. Часті випадки блокування роботи вугільних шахт, з подальшим примусом до служби. Студентів медичних вузів та загалом студентство часто примусово збирають до військкоматів і відправляють на службу у місця проведення військових операцій проти України. Після початку військового вторгнення Російської Федерації в Україну 2022 року, можна спостерігати факти насильного призову чоловіків на вулицях так званої «ДНР», які виконуються групами по 5 бойовиків. Мають місце «рейди» коли робочі будівлі різних напрямлень виводять на вулицю і вручають повістки. Виконавці порушують, тут, аналогічно статтю 438 Кримінального кодексу України. Часто можна зустріти такі свідчення: «Знаю, був випадок, що вертикальний ствол «Шахти ім. Космонавтів», це ДП «Ровеньки-Антрацит», пів населеного пункту моїх батьків працювали на цьому підприємстві. І десь у середині червня приїхали козачки туди, коли 1-ша зміна мала йти на роботу, заблокувала вхід на шахту, на комбінат, де мають перевдягатися, і сказали, що сьогодні ніхто працювати не буде, «розвертайтеся і йдіть додому» – таке почали нести. Людей із шахти вивели, крім тих, хто відповідав за підтримання рівня води, щоб шахту не затопили, насосників, а всі інші пішли по домах. Отаке перешкоджання роботі було. Мій сусід, коли я був у батьків, там працював, і скаржився» [9, с.51]. Тут ми можемо бачити психологічний тиск, який полягає у залякуванні, порушенні права на працю і заклику до «моралі і захисту батьківщини», яке підпадає під визначення тиску. Така практика проводиться часто і має засуджуватись. Так чи інакше при таких випадках цілком можливо, що таких громадян відправлять одразу на виконання бойових завдань проти України. Особливо часто така інформація почала з'являтися 2022 року, коли у полон почали

потрапляти громадяни України, які були у складі бойовиків і були змушені до участі у військових операціях.

Можна також зустріти такі свідчення: «Йому прийшла повістка, він мені каже, що «я трохи чи не в коліна падаю: у мене двоє маленьких дітей». І ті йому кажуть: «Ну гаразд, на перший дзвінок. Тільки набираємо тебе – не дай боже не з'явишся». Перелік дали речей, які треба із собою. Це коли почалося туго вже перед від'їздом. Вони почали мало не нахабно грести» [9, с.51]. Тут можна сказати, що навіть будучи єдиним годувальним у сім'ї – це не врятує від примусового призову на службу окупаційній державі та участі у військових операціях, що говорить про тотальне нехтуваннями як нормами міжнародного права, так і нормами права України.

Можна часто побачити, що такі призвані особи на території окремих районів Донецької і Луганської областей не просто проходять службу, а й відправляються на участь у військових операціях, складаючи резерв першої черги для відновлення боєздатності збройних формувань. Таким чином, призов і фактична участь у військових операціях виступає одним цілим порушенням, будучи різними стадіями залучення осіб до участі у військових операціях проти своєї держави.

Також можна спостерігати такі порушення зі сторони Російської Федерації на даний момент часу в розрізі військового вторгнення Російської Федерації в Україну 2022 року: «також повідомила (Людмила Денісова), що жителів окремих районів Донецької і Луганської областей, які таким чином "мобілізовані", кидають на фронт попереду російських регулярних військ на штурм позицій захисників України. Їх використовують як "живий щит", розраховуючи, що українські воїни не стрілятимуть у своїх людей» [21]. Таким чином ми можемо спостерігати примусову мобілізацію. Також наявні свідчення очевидців зі звільнених частин Київської області, які зазначають: «Один зі звільнених заручників, з яким вдалося поговорити журналістами, розповів, що у людей, яких утримують в Димері, постійно зв'язані за спиною руки, а на очах — скотч. До багатьох затриманих заручників застосували

силу та примушували копати траншеї та окопи. Де саме, він не знає» [10]. Тут ми можемо бачити, що окупаційні війська можуть та використовують засоби психологічного та фізичного тиску для спонукання населення до улаштування фортифікаційних споруд, що загалом, із плином історії не змінило своєї суті.

Отже, національне провадження проходить за недосконалою статтею 438 Кримінального кодексу України, але з використанням деталізуючих положень Женевських конвенцій і Римського статуту, вона набуває тієї форми, при якій фіксування та розслідування порушення, з подальшим засудженням винних осіб – стає більш реальним, і має перспективу передачі таких до міжнародного розшуку з передачею Україні чи Міжнародному кримінальному суду. Стосовно порушення примусу не визначається різниці між громадянами України та Російської Федерації, які порушили заборону примусу, зважаючи на той факт, що статус окупованих територій передбачає виконання законів України, яка місцями прямо, а місцями опосередковано забороняє примушувати громадян України до служби у збройних силах окупаційної держави і прийнятті участі у військових операціях. Першочергово, зважаючи на інформацію обласних прокуратур, перед відповідальністю постануть військові комісари, які виконували злочинні накази окупаційної держави та зрадили народу України, а також їх помічники, командири, і причетні особи, які безпосередньо вносили достатній внесок для реалізації порушення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави і примушували приймати участь у військових операціях. Відповідно жертви, які були примушені пройти службу під примусом та брати участь у військових операціях – відповідальності не понесуть, але розгляд їх ситуації буде, і також буде визначено ступінь їх причетності до порушення територіальної цілісності та інших порушень національного права. Відповідальність, згідно із розпочатих проваджень, включає як фактичні дії примусу за використанням сили, чи інших непрямих методів, а також відповідальність настає за підготовку і

створення бази для реалізації порушення заборони, проведення необхідних підготовчих дій тощо.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок проведеної роботи, потрібно виділити ключові моменти проведеного дослідження заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави, відповідно до поставлених мети та завдань дослідження.

Відповідно, початком становлення та розвиток норми заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави можна назвати 1899 та 1907 роки, коли конвенційним методом був сформований зміст та об'єм норми, який полягав у забороні мобілізувати особу на службу в основі та допоміжні сили та вести за допомогою такого мобілізованого населення військові операції проти їх держави. Але таке положення було недостатньо врегульовано, зважаючи на те, що конвенція не мала універсального характеру та судових органів *ad hoc* та спеціальних судових органів на основі конвенції. Дані недоліки були вирішені у Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року та у Римському статуті МКС 1998 року.

Таким чином, примус громадянина брати участь у військових операціях проти своєї держави – становить серйозне порушення МГП, зважаючи на той факт, що у такому разі порушуються низка норм у міжнародних та національних актах, які призначені надати особі захист від такого роду порушення, зі сторони окупаційної держави.

Криміналізація примусу до служби у збройних силах окупаційної держави на міжнародному рівні полягала у створенні безпосередньо договірної норми, яка криміналізує дію чи бездіяльність, що націлені на порушення заборони до служби у збройних силах окупаційної держави. Важливою складовою криміналізації на міжнародному рівні є запровадження судів *ad hoc* та спеціалізованих конвенційних судів, які б ефективно виконували свої функції для справедливого та швидкого суду та покарання воєнних злочинців.

Криміналізація на національному рівні у багатьох державах стоїть на їх суверенному праві здійснювати свою юрисдикцію стосовно порушення заборони примусу до служби у збройних силах окупаційної держави відповідно до прийнятого законодавства відповідно до вимог Женевської конвенції IV, та за впровадженням відного законодавства, яке зустрічається у певних державах стосовно криміналізації положень безпосередньо Римського статуту.

На окупованих територіях контроль за дотриманням права ускладнений, що негативно впливає на реалізацію заборони примусу до служби збройних силах окупаційної держави.

Стосовно ознак, форм і складу порушення, в міжнародному кримінальному праві використовуються Елементи злочинів за Римським статутом, зміст статей Римського статуту, загальні принципи визначення ознак, форм і складу порушення.

Спеціальні військові трибунали будуть оцінювати факти, проводити збір свідчень, оцінювати суб'єкт порушення тощо. У такому разі, за відсутності єдиного акту, який би проголошував ці елементи, ми можемо через загальну практику та певну кількість актів визначити наведені вище елементи порушення. У такому разі до ознак можна віднести: протиправність діяння, шкода, свідомість та вольовий характер, причинно-наслідковий зв'язок, відповідальність. Також можна виділити і спеціальні ознаки порушення, які притаманні примусу до служби у збройних силах окупаційної держави: порушення вчиняється під час міжнародного збройного конфлікту, порушення вчинюється проти громадян противної держави, порушення вчинюється за участю збройних сил, участь громадян у військових операціях проти своєї держави у складі основних чи допоміжних сил окупаційної держави, добровільний, примусовий чи вимушений вступ до служби.

Склад порушення визначається, як: серйозне порушення міжнародного гуманітарного права під час міжнародного збройного конфлікту, та за використанням усіх прямих та непрямих методів примусу, які визначаються

у статті 51 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року.

Зміст порушення заборони примусу до служби окупаційній державі та заборони ведення бойових дій проти своєї держави полягає у вчиненні державою дій матеріального та процесуального характеру, які націлені на встановлення примусового та репресивного режиму для призову громадян окупованих територій для проходження служби і ведення військових операцій проти своєї держави тощо. Зміст порушення складають наступні дії: примус до служби громадян певної держави, кримінальне переслідування за ухилення від служби, порушення прав на працю та соціальне забезпечення, виконання планових призовів, примус до участі у військових операціях населення окупованої території, недотримання прав, недотримання права на справедливий суд, недопущення міжнародних місій для моніторингу ситуацій з порушення заборони примусу до служби на окупованих територіях із подальшим здійсненням захисту права.

Форми порушення визначаються прямими та непрямими, які передбачають різного ступеню тиск на особу, для досягнення цілей призову та подальшого відправлення особи вести військові операції проти своєї держави в основних чи допоміжних силах. Прямі форми примусу полягають в інтенсивному впливі на людську особу шляхом застосування сили та репресій, залякування тощо. Таким чином, особу насильно відправляють на службу і війну проти своєї держави, незважаючи на її бажання, статус та стан здоров'я. Непрямі методи вже є більш гнучкими, і полягають у систематичному, поступовому та, можна сказати, таємному впливі на свідомість особи у різному віці для досягнення позитивного ставлення до окупаційних військ та подальшого позитивного ставлення до служби в окупаційних силах незважаючи на надане право не служити державі-окупанту та не брати участь у військових операціях. Така форма може полягати у пропаганді, патріотичному вихованні, примусовій паспортизації, створенні спеціальних умов для вступу, при яких неможливо відмовитись. У

будь-якому разі, жодна форма примусу за міжнародним гуманітарним правом не є прийнятною, і має бути забороненою, не говорячи вже про сам примус до служби і участі населення окупованих територій у військових операціях проти своєї країни.

Склад порушення, визначається за допомогою Римського статуту та елементів порушення. Таким чином, склад порушення можна розглядати у такому варіанті: *actus reus*, *mens rea*, контекстуальні елементи, зв'язок між діями і конфліктом.

Проведення в Україні проходить на достатньому рівні ефективності, і відповідає вимогам верховенства права. Але стаття 438 Кримінального кодексу України не є недосконалою.

Діяльність Міжнародного кримінального суду на території України перебуває у стадії розслідування. Були зібрані та оцінені факти у тісній співпраці із державними органами України. Міжнародним кримінальним судом направлені спеціальні групи, які проводять розслідування, збираються докази. Важливо також зазначити, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 2022 року, призвело до значної кількості порушень заборони примусу до служби і участі громадян у військових операціях проти своєї держави зростає, що означає збільшене навантаження на Міжнародний кримінальний суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї від 18 жовтня 1907 року / набрання чинності для України 24 серпня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року / ратифіковано Україною 03 липня 1954 року// у редакції закону України від 08 лютого 2006 року № 3413-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Верле Герхард. Принципы международного уголовного права: учебник / пер. с англ. С. В. Саяпина. – О.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011. – 910 с.
4. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. – Вип. 3 (9) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії України НАН України. – К., 2015. – 176 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Viiskovo-istorychnyi_merydian/2015_Vypusk_N3_9.pdf?PHPSESSID=obl449v3b6g70am3ep2oda7kt1
5. Воєнні злочини - пріоритет роботи прокуратури автономії // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=310349&fp=10
6. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі / Д. О. Коваль, Р. А. Авраменко. – Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. – 36 с. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2019/12/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-Truth-Hounds.pdf>

7. Грушко М.В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна республіка Крим та м. Севастополь. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 230–238
8. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. Международный Комитет Красного Креста, Москва, 2011. 1141 с.
9. Довжанськ: бронетехніка транзитом з Росії «на Київ»: Анастасія Зоря / ГО «Українська Гельсінська спілка з прав людини». – Київ, 2020. – 68с.
10. Жителів сіл на Київщині тримають у заручниках із зав'язаними очима та примушують копати окопи — свідчення рідних й очевидців. – 2022. URL: <https://mipl.org.ua/zhiteliv-sil-na-ki%D1%97vshhini-trimayut-u-zaruchnikax-iz-zavyazanimi-ochima-ta-primushuyut-kopati-okopi-svidchennya-ridnix-j-ochividciv/>.
11. За порушення законів та звичаїв війни начальнику відділу одного з «військкоматів» так званої «ЛНР» повідомлено про підозру // Луганська обласна прокуратура. – 2022. URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=311384&fp=10
12. За порушення законів та звичаїв війни учасники НЗФ, що входили до складу злочинної групи постануть перед судом за викрадення та утримання людей // Луганська обласна прокуратура. – 2022. URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=311276&fp=10
13. Ігор Поночовний: «Призовні кампанії в Криму розглядаються нами в контексті політики РФ, що спрямована на демографічні зміни населення окупованого півострова» // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=306107&fp=40
14. Із студента в бойовики – підозрюється «правоохоронець» так званої «ЛНР» // Луганська обласна прокуратура. – 2022. URL:

- https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=310682&fp=40
15. Кримінальний кодекс України: Закон України 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 23.04.2022, підстава - 2198-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
 16. КРЫМ БЕЗ ПРАВИЛ. Тематический обзор ситуации с правами человека в условиях оккупации. - Вып. 3 - Право на гражданство / За редакцією.: С. Заец, Р. Мартиновський, Д. Свиридова. – Київ, 2017. - 56 с.
 17. КРЫМ БЕЗ ПРАВИЛ. Тематический обзор ситуации с правами человека в условиях оккупации. - Спеціальний випуск - Перемещение гражданского населения Российской федерации на оккупированную территорию Украины —автономную республику Крым и город Севастополь. – Київ, 2015. - 52 с.
 18. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с. URL.: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/МНП-final.pdf>
 19. МКС «Елементи злочинів» URL: https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_elements.pdf
 20. Незаконний призов до служби в армії РФ: ще одному військовому комісару окупованого півострова повідомлено про підозру // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=303411&fp=70
 21. Оккупанты продолжают мобилизацию в ОРДЛО: призванных используют как живой щит для российской армии. – 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/vojna-v-ukraine/okkupanty-i-prodolzhayut-mobilizatsiyu-v-ordlo-prizvannyih-ispolzuyut-kak-zhivoj-schit-dlya-rossijskoj-armii.htm>

22. Окупаційному «військовому комісару» повідомлено про підозру у порушенні законів та звичаїв війни за організацію незаконних призовних компаній на території окупованого півострова // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=290287&fp=150
23. Організація та проведення незаконних призовних кампаній кримчан до армії держави - окупанта: до суду скеровано обвинувальний акт // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=298313&fp=101
24. Пилипенко В. П. Склад воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом / В. П. Пилипенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. – Вип. 79. – С. 110-116. URL: <http://www.apdp.in.ua/v79/17.pdf>
25. Призов кримчан до збройних сил держави-окупанта: «військовому комісару» повідомлено про підозру у вчиненні воєнного злочину // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. – URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=306838&fp=30
26. Призовна кампанія 2021 року в Криму. Як переслідують «уклоністів»? // Крим.Реалії. – 2022. URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-prizov-2021-uklonisty-pravozakhchysnyky/31657844.html>
27. Призовна компанія кримчан до збройних сил держави-окупанта – це один із елементів насильницького переміщення громадян України з Криму - Ігор Поночовний // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2020. URL:

https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=284527&fp=180

28. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Документ z0704-17, чинний, поточна редакція — Редакція від 27.11.2018, підстава - z1233-18 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>
29. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. Документ 548-XIV, чинний, поточна редакція — Редакція від 21.03.2022, підстава - 2124-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
30. Пропаганда служби в армії держави-окупанта серед дітей: до суду скеровано обвинувальний акт щодо «керівника регіонального штабу Юнармії» // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=307056&fp=30
31. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
32. Ситуація в АР Крим та на сході України URL: <https://china.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/4814-situacija-v-ar-krim-ta-na-skhodi-ukrajini>.
33. Сприяння окупантам у проведенні незаконних призовних кампаній українців в Криму: повідомлено про підозру громадянину України // Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. – 2021. – URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=300764&fp=80
34. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text

35. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Документ 995_010, чинний, поточна редакція — Редакція від 16.09.2005, підстава - 995_e56 // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
36. Типология преступлений, совершенных на Донбассе с точки зрения международного гуманитарного права и национальных законодательств Украины и России // Київ, 2019 р. — 40 с. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2019/06/RG-Perehodnoe-pravosudie_rus.pdf
37. Что история рассказывает о навязывании гражданства в Крыму // Крымский прецедент Аналитический портал Регионального центра прав человека. – 2019. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/analytics/ne-povtorytvtoruyu-myrovuyu/>.
38. Australia, Law of Armed Conflict , Australian Defence Doctrine Publication 06.4, Australian Defence Headquarters, 11 May 2006 URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/05/AUS-Manual-Law-of-Armed-Conflict.pdf>
39. Australia, Manual on Law of Armed Conflict, Australian Defence Force Publication, Operations Series, ADFP 37 – Interim Edition, 1994 URL: <http://www.navedu.navy.mi.th/stg/databasestory/data/laukniyom/workjob/bigcountry-workjob/Australia/ADDP06.4LOAC.pdf>
40. Canada, Crimes Against Humanity and War Crimes Act, 2000. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.9/page-1.html#h-114641>
41. Canada, Prisoner of War Handling, Detainees, Interrogation and Tactical Questioning in International Operations, B-GJ-005-110/FP-020, National Defence Headquarters, 1 August 2004 – URL: <http://www.lareau-legal.ca/A-2015-00720.PDF>
42. Canada, The Law of Armed Conflict at the Operational and Tactical Level, Office of the Judge Advocate General, 1999 – URL: https://www.fichl.org/fileadmin/_migrated/content_uploads/Canadian_LOAC_Manual_2001_English.pdf

43. Criminal Code Act 1995. Act No. 12 of 1995 as amended 17 July 2017 – URL:
http://www5.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html
44. Denmark, Military Criminal Code (1973), as amended in 1978 – URL:
<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/xsp/.ibmmodres/domino/OpenAttachment/applic/ihl/ihl-nat.nsf/9B8F9AAD51BA2DC6C1257754002A5BF1/TEXT/Denmark%20-%20Military%20Penal%20Code%202005.pdf>
45. Ethiopia, Proclamation No.414/2004, THE CRIMINAL CODE OF THE FEDERAL DEMOCRATIC REPUBLIC OF ETHIOPIA – URL:
<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et011en.pdf>
46. New Zealand, International Crimes and International Criminal Court Act, 2000 – URL:
<https://www.legislation.govt.nz/act/public/2000/0026/latest/DLM64151.html>
47. New Zealand, Manual of Armed Forces Law, DM 69 (2 ed), New Zealand Defence Force, Headquarters, Directorate of Legal Services, Wellington, 2018 – URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/05/NZ-Manual-Law-of-Armed-Conflict.pdf>
48. Peru, Manual de Derecho Internacional Humanitario para las Fuerzas Armadas, Resolución Ministerial N° 1394-2004-DE/CCFFAA/CDIH-FFAA, Lima, 1 December 2004, art.62(a)
49. Peru, Military and Police Criminal Code, 2010, art.90 (3)-(4)
50. Practice Related to Rule 95. Forced Labour. Section B. Compelling persons to serve in the forces of a hostile power URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docindex/v2_rul_rule95_sectionb.
51. Report on Preliminary Examination Activities (2019), URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf>
52. Report on Preliminary Examination Activities, ICC-OTP (The Office of the Prosecutor), - 2020. – URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2020-PE/2020-pe-report-eng.pdf>

53. Report of the International Criminal Court (The Office of the Prosecutor), - 2021, URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/A_76_293_E.pdf
54. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on his visits to Ukraine and Poland: “Engagement with all actors critical for effective, independent investigations.” – 2022. – URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-his-visits-ukraine-and-poland-engagement-all-actors>